

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Saša Gjerkiš

**Problematika potencialnega bega možganov v Sloveniji na
področju turizma**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Saša Gjerkiš

**Problematika potencialnega bega možganov v Sloveniji na
področju turizma**

Mentor: red. prof. dr. Franc Mali

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

Zahvala

Mami in Vidu za spodbudo.

Problematika potencialnega bega možganov v Sloveniji na področju turizma

Glede na to, da trenutno ne obstaja enotna definicija pojma migracij in bega možganov, tudi ni mogoče zaobjeti enotnih teoretskih okvirjev ali opredeliti enotnih vzrokov in razsežnosti pojava. Ostaja zgodovinsko dejstvo, da se ljudje že od nekdaj selijo v iskanju boljšega življenja, zaradi finančnih koristi ali v iskanju možnosti za izboljšanje socialnega ali družbenega statusa. Prav najbolj usposobljeni kadri, ki zapustijo matično državo, pa so največja izguba za gospodarsko rast posamezne države.

Turizem se zaradi svoje rasti in neizkoričenega potenciala v Sloveniji pogosto izpostavlja kot ena najbolj perspektivnih gospodarskih vej. Izguba najbolj usposobljenih kadrov na tem področju lahko dolgoročno vpliva tudi na razvoj turizma v Sloveniji, zato je potrebno prepoznati, kakšen negativni vpliv lahko ima beg možganov na nadaljnjo rast panoge.

Ključne besede: beg možganov, migracije, turizem, človeški kapital.

Complexities of a potential brain drain phenomenon in Slovenia's tourism industry

There is no unified conceptualisation of the brain drain migration and as such, it is extremely difficult to define theoretical framework which would encapsulate various theories into a simple definition of this phenomenon. It is a well documented historical fact that people have through the ages frequently relocated to where they perceived they could make better lives for themselves. This can be observed mostly by the migration to alternative countries, either due to financial benefits or in search of other objective or subjective improvements in quality of life. Although not yet scientifically strictly defined, the notion of brain drain is therefore ever more present in daily rhetoric. The realisation is hitting hard that the retention of the best and brightest is one of the more important objectives in the pursuit of increasing the economic growth of the country.

Traditionally, tourism and hospitality in Slovenia has often been pointed out as one of the more prospective industries due to its growth and profusion of its still untapped potential. Therefore the migration of tourism professionals may well have a long-term negative effect on the future industry growth. The aim of this paper is to identify the consequences of the brain drain phenomenon as one of many steps in sustaining the healthy industry growth.

Key Words: Brain drain, migration, tourism and hospitality, human capital.

Kazalo

1	Uvod	8
2	Migracije.....	10
2.1	Opredelitev pojmov migracije	10
2.2	Teoretični modeli	13
2.2.1	Neoklasična teorija	15
2.2.2	Teorija selitev človeškega kapitala	16
2.2.3	Nova ekonomska teorija selitev	16
2.2.4	Svetovna sistemska teorija.....	16
2.2.5	Teorija o dualnem trgu dela/ Teorija dvojnega trga delovne sile... 16	
2.2.6	Teorija mrež	17
2.2.7	Migracijska sistemska teorija	17
2.2.8	Nadnacionalna migracijska teorija	17
2.3	Vrste vzrokov in motivov	18
2.4	Delovne/ekonomske migracije.....	19
2.5	Beg možganov oz. beg kvalificirane delovne sile	20
2.5.1	Analiza vzrokov bega možganov	21
2.5.2	Pozitivni in negativni učinki bega možganov	22
2.6	Vpliv globalizacije na sodobni fenomen bega možganov	24
2.7	Zgodovina selitev v Sloveniji in trenutno stanje	25
3	Turizem in razvojni potencial	27
3.1	Izzivi turizma.....	28
3.1.1	Definicija pojma turizem	31
3.1.2	Turizem – pomemben del svetovnega in tudi slovenskega gospodarstva	32
3.1.3	Število zaposlenih v turizmu	33
3.1.4	Turizem in izobraževanje.....	35
3.2	Turizem, človeški kapital.....	38
3.2.1	Pomembnost konkurenčne prednosti človeških virov	40
4	Turizem in strateški management kot eni izmed rešitev ustavitve bega možganov	42
5	Sklep.....	45
6	Literatura.....	47

Kazalo tabel

Tabela 2.1: Pregled teorij selitev.....	14
Tabela 3.1: Število zaposlenih v gostinstvu v Sloveniji	33
Tabela 3.2: Delovno aktivno prebivalstvo po skupinah poklicev	34
Tabela 3.3: Povprečna mesečna plača po SKD dejavnosti	40

Seznam kratic

BDP	Bruto domači proizvod (<i>Gross Domestic Product, GDP</i>)
IOM	Mednarodna organizacija za migracije (<i>International Organization for Migration – IOM</i>)
EU	Evropska unija (<i>European Union</i>)
EUROSTAT	Statistični urad Evropskih skupnosti (<i>Statistical Office of the European Communities (SOEC)</i>)
OECD	Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj (<i>Organisation for Economic Cooperation and Development</i>)
SPIRIT	SPIRIT Slovenija, javna agencija Republike Slovenije za spodbujanje podjetništva, internacionalizacije, tujih investicij in tehnologije (<i>SPIRIT Slovenia – Public Agency for Entrepreneurship, Internationalization, Foreign Investments and Technology</i>)
STO	Slovenska turistična organizacija (<i>Slovenian Tourist Board</i>)
SURS	Statistični urad Republike Slovenije

1 Uvod

V Sloveniji bi težko našli posameznika, ki ne pozna prijatelja ali sorodnika, ki bi bil na tak ali drugačen način bil vpleten v pojav migracij. Velik del nas lahko potrdi, da njegova družina ima v svoji vrsti sorodnika, ki se je v preteklosti preselil v katero izmed evropskih ali prekomorskih držav v iskanju boljšega ekonomskega ali družbenega statusa. Kljub očitnemu dvigu socialne in ekonomske varnosti ter dvigu življenjskega standarda, pa ne moremo reči, da so migracije ostale del preteklosti, saj so v današnjem globalnem svetu še vedno močno prisotne.

Različne znanstvene discipline, raziskovalci in teoretiki, ki se ukvarjajo s proučevanjem migracij, uporabljajo različne metodološke pristope in tako poskušajo najti enotne razloge za pojav v različnih prostorskih, vsebinskih in časovnih okvirih. Vendar kljub aktualnosti tematike še vedno ne moremo reči, da lahko povzamemo enotni teoretski okvir ali razdelimo vzroke za selitve. Tako se lahko le strinjamo, da so migracije kompleksen proces, ki se spreminja v času in prostoru, obenem pa je nanj potrebno gledati znotraj konteksta in ga ni mogoče opredeliti samo na eni ravni.

V tem delu se bom osredotočila predvsem na pojav bega možganov kot ene izmed oblik migracij v navezavi na posledice, ki jih le-ta lahko ima za turizem, ter nakazati vzroke za odseljevanje visoko izobraženih turističnih delavcev. Želim poudariti, da je izseljevanje izobražencev v turizmu ena izmed ključnih nevarnosti za nadaljnji razvoj samega turizma. S pojavom globalizacije, odprtim trgom dela, odprtimi državnimi mejami in selitvenimi politikami, ki so veljale do nedavnega, je namreč odhajanje naših strokovnjakov ter strokovnjakov na področju gospodarstva v tujino nemogoče preprečiti. Zato je toliko bolj pomembno, da prepoznamo razvojni potencial, ki ga ta izobražen kader ima in se zavedamo negativnih posledic izgube ključnih akterjev, ki posedujejo specifično znanje za ohranjanje konkurenčnosti panoge. Eden izmed najpomembnejših virov v sodobnem gospodarjenju namreč nedvomno postaja človeški kapital, znanje in sposobnost zaposlenih pa kot dva izmed najpomembnejših elementov.

Zdi se mi pomembno, da poznamo teoretski in zgodovinski okvir samih migracij. Tako bom v prvem delu najprej razdelala migracijske teorije ter

teoretično ozadje bega možganov. Prav tako bom poskušala nakazati, kateri so ključni vzroki, oziroma razlogi, ki vodijo v beg možganov. V nadaljevanju bom izpostavila kratek zgodovinski pregled samih migracij in stanje v današnjem prostoru, kjer je poudarek prav na ekonomskih migracijah. Prav mladi in izobraženi pa sta demografski sferi, ki predstavljata največjo izgubo za državo.

Obenem bi v nadaljevanju s predstavitvijo izzivov, s katerimi se je turizem v preteklosti že srečeval, želela poudariti, da turizem ni obrobna panoga gospodarstva in vsako nepravilno načrtovanje ali nepripravljenost akterjev na izzive ima lahko posledice in negativni vpliv na nadaljnji razvoj samega turizma.

Trenutno sicer lahko rečemo, da je turizem ena izmed najhitreje rastočih se panog na svetu. Tako pomembno prispeva k gospodarskemu doprinosu, prispeva k ekonomskim kazalcem držav ter razvoju infrastrukture. V Sloveniji se turizem zaradi rasti v zadnjih letih, večanja števila prihodov in prenočitev, večanja števila turistov, višanja prihodka od turistične dejavnosti ter predvsem zaradi razvojnega potenciala velikokrat omenja kot panoga priložnosti. Pomembno pa je, da se znotraj turistične dejavnosti kot ključni razvojni potencial prepoznajo kompetentni posamezniki, ki so zaposleni v tej panogi ter njihov doprinos k samemu razvoju. Za nadaljnji razvoj gospodarstva in turizma je potrebno v delovanje gospodarstva vključiti čim več ustvarjalnih posameznikov, ki imajo znanje in kompetence. "Še toliko bolj to velja za majhne države, ki svojo konkurenčnost vse bolj gradijo prav na podlagi novih znanj" (Moljk 2011). Tako se bom dotaknila tudi števila zaposlenih v turizmu in višine plač v sami panogi. Kjer pa lahko opazimo, da se država in kadrovske politike v turizmu napačno, bolj kot na izobražene posameznike in njihov potencial, usmerjajo na nižje kvalificirano delovno silo, kot so natararji, strežno osebje. S predstavitvijo izobraževalnega sistema na področju turizma bi želela izpostaviti, da kar nekaj izobraževalnih ustanov sicer ustvarja izobražen turistični kader, vendar obstaja izziv, kako tega pravilno izkoristiti, da se ne bo usmeril v iskanje možnosti za zaposlitev zunaj meja.

Obenem bom oblikovala kratek pregled turizma kot ene izmed pomembnih gospodarskih panog ter turizma kot panoge priložnosti. Tako bom poskušala izpostaviti pomembnost človeškega kapitala ter strateškega planiranja na tem področju. Prav pravilno usmerjanje človeškega kapitala in dolgoročno strateško

planiranje v turizmu sta lahko neke vrste rešitev, kako zadržati posameznike v Sloveniji in tako polno izkoristiti razvojni potencial ne le teh posameznikov, pač pa tudi razvojni potencial samega turizma.

2 Migracije

2.1 Opredelitev pojmov migracije

Čeprav je pojav migracij aktualen zaradi zgodovinske vpetosti našega prostora v migracijske tokove, se z njim srečujemo tudi danes. Besede, kot so migrant, migracije, selitve, izseljevanje se zaradi večanja prihoda števila beguncev in migrantov v Evropsko unijo v iskanju azila, ki poteka tudi preko našega prostora, intenzivno pojavljajo tako v medijih kot tudi v vsakdanjem diskurzu. Prav tako pa se s problemom migracij tako ali drugače ukvarja raziskovalno-akademska sfera, kot tudi politika.

Kljub vseprisotnosti terminov pa pri proučevanju migracij ugotovimo, da ni enotne definicije pojma migracije ali pojma migrant, oziroma definicija sploh ne obstaja. Obenem lahko posledično ugotovimo, da tudi v Sloveniji pri preučevanju migracij ni mogoče povzeti enotne definicije pojmov in teoretskega okvira tako migracij kot migracij kvalificirane delovne sile.

Vse do šestdesetih let dvajsetega stoletja je bilo opravljenih kar nekaj raziskav o migracijah, a brez uspeha, da bi lahko rekli, da je bila iz tega izpeljana kompleksna migracijska teorija. Šele E. S. Lee leta 1966 v delu *A Theory of Migration* naredi premik na tem področju. Lee namreč v svojo razlago migracij vnese še danes poznan model push-pull (model privlačevanja in odbijanja), ki ga kasneje v slovenski prostor vpelje Klinar (Štih in Balkovec 2010).

Prav zaradi obširnosti pojma migracij ter njegove kompleksnosti se avtorji pri proučevanju navezujejo na različna dela tujih strokovnjakov in povzemajo različne teoretske okvirje. Pri proučevanju migracij v Sloveniji je vsekakor najbolj citirano delo knjiga Petra Klinarja z naslovom *Mednarodne migracije* iz leta 1976, kjer avtor na nek način poskuša razvrstiti različna teoretska izhodišča in opredeliti različne razsežnosti pojava. Obenem poskuša najti možnosti, kako bi lahko različne teorije povezali v enotno definicijo, oziroma celovit okvir. Lahko

bi rekli, da je Klinar eden izmed avtorjev, ki se pri proučevanju migracij v Sloveniji največkrat pojavlja, tudi pri razlagi rezultatov večine raziskav, ki so bile na to temo opravljene do danes.

Klinar (1976, 16) migracije opredeli kot mobilnost posameznika znotraj geografskega in socialnega prostora. Selitev za človeka pomeni spremembo geografskega prostora na eni strani, obenem pa se z zamenjavo prostora bivanja za posameznika spremenijo tudi njegovo socialno okolje, socialne interakcije, družbeni odnosi ter celoten socialni sistem.

V zadnjih dvajsetih letih so bile v okviru Inštituta za ekonomska raziskovanja Ljubljana narejene številne raziskave, ki analizirajo trende v emigraciji, meddržavni mobilnosti, ter celovite raziskave o selitvah v Sloveniji za potrebe strategij gospodarskega razvoja Slovenije. V poročilih analiz Bevc, Zupančič in Lukšič-Hacin (2004, 3) opredelijo:

Pojem selitve oziroma migracije v širšem pomenu besede označuje preseljevanje ljudi ali skupin v geografskem prostoru, ki pogosto pripelje do trajne spremembe kraja bivanja. Glede na prestop državne meje, selitve delimo na notranje in zunanje ali meddržavne oziroma mednarodne. Do notranje selitve prihaja v primerih, ko ljudje menjajo kraj bivališča znotraj države, v primeru mednarodnih selitev pa pride do selitve s prestopom državne meje.

Tudi Mednarodna organizacija za migracije (International Organization for Migration – IOM) migracije za potrebe sodobnega pojmovanja opredeli kot "gibanje, bodisi čez državne meje ali znotraj države. Gre za gibanje prebivalstva, ki vključuje kakršno koli gibanje ljudi, ne glede na trajanje, obliko ali vzroke; vključuje tudi migracije beguncev, razseljenih oseb, osebe, ki so bile prisiljene zapustiti svoje domove, in ekonomske migrante" (IOM 2006, 47).

Pojem migracij obenem združuje pojem emigracij in pojem imigracij. Pojem emigracij predstavlja gibanje, odhajanje, beg, izseljevanje iz izvirne družbe v tujino (imigrantsko družbo). Pojem imigracij pa preselitev, vselitev v imigrantsko (tujo) družbo (Klinar 1976, 16).

Klinar je migracije v grobem razdelil tudi glede na vzroke emigracije: kolonialne in pokolonialne, ekonomske in politične. Obenem je opredelil tudi več različnih oblik:

- trajne ali začasne,
- organizirane ali neorganizirane,
- prostovoljne ali prisilne,
- konservativne ali inovacijske,
- beg možganov (Klinar 1976, 32–49).

V primeru, ko gre za "gibanje oseb, ki so zapustile izvorno državo ali državo običajnega prebivališča, da bi se stalno ali začasno nastanile v drugi državi, pri čemer prečkajo mednarodno mejo", govorimo o mednarodnih migracijah (IOM 2006, 38).

Pri opredelitvi pojma mednarodnih migracij je potrebno upoštevati naslednje elemente (Klinar 1976):

- Oseba ali skupina spremeni svoje bivališče in se naseli v novi, imigrantski družbi. Migracija poteka iz enega geografskega prostora v drugi, obenem pa gre za bolj ali manj trajno spremembo prebivališča.
- Presekajo se stari odnosi z družbo v kateri je posameznik prej bival in se vzpostavijo novi odnosi, ko oseba vstopi v nov socialni sistem.
- Odločitev za migracijo ni naključna in brez cilja. Oseba se za selitev odloči na podlagi tega, da v svoji družbi nima ali ne vidi možnosti za zadovoljevanje svojih potreb in interesov.
- Kot moteče ovire, ki lahko zavirajo odločitev o selitvi, se izpostavljajo geografska razdalja, stroški potovanja in selitve, težave pri vrnitvi nazaj.
- Socialne dimenzije.
- Socialni nadzor in kompenzacijske funkcije, kjer se vrednoti pozitivne in negativne posledice migracij. Pozitivne posledice so lahko opredeljene kot nujnost mobilnosti delovne sile, saj to posledično povzroča učinkovitejše delovanje ekonomije, izmenjavo izkušenj, mednarodno sodelovanje in integriranje. Negativno vrednotenje pa opozarja na

probleme asimilacije, diskriminacije, socialne dezorganizacije s katerimi se srečuje posameznik po vstopu v nov prostor (Klinar 1976).

Lahko bi rekli, da so v sedanjem času mednarodne ali transnacionalne migracije eden od prevladujočih svetovnih družbenih pojavov. Značilnosti sodobnih migracij so prav njihova globalizacija, saj je v globalne migracijske tokove vključenih več držav. Obenem se povečuje intenzivnost migracij, saj se večja število migrantov in njihovih poti. Kot je že zapisano, migracije niso enoznačen pojav, ki bi ga lahko enostavno razložili, saj se z večanjem števila migrantov, večja njihova mednarodna prisotnost, obenem se povečujejo raznolikost, tipi in vzroki migracij (Castles in Miller v Repič 2006, 40). S tem se strinja tudi Milena Bevc, ki je v zadnjih letih v Sloveniji najbolj sistematično spremljala beg možganov in migracije visoko izobraženih strokovnih kadrov. Milena Bevc in Sonja Uršič (2013, 5) pravita, da so selitve "večdimenzionalen razvojni dejavnik, tako na mednarodni ravni kot na ravni posamezne države in njenih regij, prav tako pa tudi na ravni posameznika". Kot ena izmed pojavnih oblik migracij se pojavlja tudi beg možganov, izseljevanje najbolj izobraženih, kvalificiranih posameznikov.

2.2 Teoretični modeli

Za boljše razumevanje kompleksnosti pojava samih migracij najprej pogledimo teorije na področju selitev. Najboljši pregled in povzetek teorij migracij in njihovih izhodišč povzame Kurekova v delu *Theories of migration: Critical review in the context of the EUR East-West flows*, kjer izpostavlja štiri vprašanja, ki se pojavljajo v razmerju do pojava migracij: smer in kontinuiteta migracijskih tokov, izkoriščenost migrantskega dela ter socialno-kulturna adaptacija migrantov (Kurekova 2009).

Fenomen mobilnosti prebivalstva je v bistvu težko razložiti in predvidevati na splošno, vendar je dejstvo, da so se ljudje vedno selili (Verlič Christensen 2002, 78). Trenutno lahko rečemo, da obstaja širok spekter teoretičnih modelov in pogledov, ki poskušajo pojasniti migracije in uporabljajo različne koncepte, predpostavke, okvirje in ravni analiz, vendar je potrebno, da na različne teorije

ne gledamo ločeno, ampak moramo za celotno razumevanje pojava biti pozorni na njihovo medsebojno dopolnjevanje (Kurekova 2009).

Tabela 2.1: Pregled teorij selitev

Teorija	Predmet analize	Raven analize	Najpogostejše spremenljivke	Opombe (kritika)
Neoklasična teorija selitev	Determi- nante selitev	Makro Mikro	Razlike v plačah in dohodku Verjetnost zaposlitve	Izključuje vpliv politike na selitve. Predpostavlja linearnost, onemogoča razlago razlik v selitvah, razlogih znanja ali zaustavitvev selitev pred izenačitvijo razlik v plačah med državami. Neupoštevanje pomanjkljivosti različnih trgov. Homogenizacija selivcev in družb. Statična perspektiva.
Teorija selitev človeškega kapitala		Mikro	Plače, ekonomske koristi kot posledica značilnosti posameznika	Preveč optimističen (funkcionalističen) pogled – selitev ni vedno prostovoljni proces za maksimiranje koristi.
Nova ekonomska teorija selitev		Mikro Mezo	Plače in porazdelitev dohodka Pomanjkljivost raznih trgov – trga posojil, trga dela	Bolj kritika neoklasične teorije kot samostojna teorija. Omejena uporabnost – težko je izolirati vpliv nepopolnosti trga in tveganosti odločitev za selitev od drugih dohodkovnih in zaposlitvenih spremenljivk.
Svetovna sistemska teorija (zgodovinsko-strukturni pristop)		Makro: globalni in mednarodni procesi	Strukturne spremembe, ki jih povzroča pretok kapitala.	Uporabna le za globalno raven. Ex.ante razlage ni mogoče empirično preveriti.
Teorija o dualnem trgu dela		Makro: na nivoju države Mezo	Povpraševanje po delovni sili Razcep trgov dela Nacionalne migracijske politike	Onemogoča upoštevanje različnih imigracijskih stopenj v različnih razvitih državah s podobno gospodarsko strukturo. Razlikovanje med primarnim in sekundarnim sektorjem je po navadi arbitrarno, kar vodi k nestabilnosti empiričnih ocen.
Teorija mrež	Ohranjanje migracij in smer tokov.	Mezo	Mreže, diaspora	Bolj teoretični okvir kot teorija. Mreže se lahko med sabo izključujejo in oslabijo (ne olajšajo) selitve.
Migracijska sistemska teorija		Makro	Razvojni prostor	Onemogočeno upoštevanje upada selitev v času.
Nadnacionalna migracijska teorija		Nadnacionalna raven	Nadnacionalni prostor	Vprašanje je novost te teorije. Raziskave v okviru te paradigme običajno temeljijo na odvisni spremenljivki.

VIR: Kurekova (2011).

2.2.1 Neoklasična teorija

Neoklasična teorija je bila do nedavnega dominantna teorija, ki je razlagala migracije. Kot najpomembnejšo spremenljivko migracij izpostavlja meddržavne razlike v plačah in dohodku ter zaposlitvene možnosti. Odločitev za migriranje je tako razumljena kot posledica racionalnega premisleka posameznika, ko ta pretehta med prednostmi in koristmi, ki jih prinaša selitev in stroški, oziroma psihološkimi prednostmi. Teorija je bila uporabljena tudi pri raziskavah v okviru širitve Evropske unije leta 2004 (Kurekova 2009). "Ta teorija pa se je pokazala kot neustrezna pri pojasnitvi emigracije delovne sile iz osmih novih članic EU v Veliko Britanijo in na Irsko po njihovi priključitvi EU. Namreč stopnja emigracije iz teh držav je zelo različna kljub relativno podobnemu življenjskemu standardu ter razlikam v plačah v primerjavi z zahodno Evropo" (Bevc in Uršič 2013, 7). Kot odgovor na spremembe, ki se pojavijo pri vključitvi novih članic, se oblikujejo nove teorije

Ta najbolj osnovni model poudarja, da so migracije rezultat dejanskih razlik v plačah v različnih trgih oz. državah kot posledica zaostrovanja na trgu dela. Prav tako predpostavlja, da so migracije posledica razlik med ponudbo delovne sile in povpraševanjem med državami, ter razlikami med državami bogatimi z delavci na eni strani in državami z ekonomskim kapitalom na drugi strani. Kot glavni dejavnik selitev se tako razumejo meddržavne razlike v plačah in ugodne zaposlitvene možnosti.

Kot začetnika neoklasičnega ekonomskega pristopa v raziskovanju se izpostavlja A. W. Lewisa. Lewis je postavil temelje neoklasične ekonomske teorije, kjer skuša migracije razložiti "znotraj mednarodne makro dinamike gibanja kapitala, blaga in storitev kot posledice meddržavnih razlik v dinamiki med ponudbo in povpraševanjem po delovni sili" (Lukšič-Hacin 1995, 12).

Prav v povezavi z neoklasično teorijo se je pojavil tudi "push-pull" metodološki okvir, okvir dejavnikov odboja in privlačevanja, ki se ga bomo dotaknili nekoliko kasneje.

Na podlagi kritik neoklasčne teorije so se razvile nove teorije, ki so sposobne boljše razložiti medsebojno delovanje posameznika, njegovih motivacij in družbenega konteksta.

2.2.2 Teorija selitev človeškega kapitala

Ko se teorija osredotoči na mikro raven osebne izbire, lahko govorimo o teoriji selitev človeškega kapitala. Oseba migrira z namenom, da poveča svoje osebne koristi in prednosti in obenem pričakuje povečanje zaslužka. Kritiki opozarjajo, da se vsak posameznik na podlagi spretnosti, starosti, poročnega statusa, spola, poklica, izobrazbe, preferenc in pričakovanj drugače odloča in selitev tako ni vedno prostovoljni proces za povečanje svoje lastne koristi.

2.2.3 Nova ekonomska teorija selitev

Teorijo je leta 1991 na podlagi neoklasične teorije razvil O. Stark. Odmakne se od trditve, da je odločitev za selitev individualna odločitev posameznika, pač pa osnovna enota ni več posameznik, ampak njegova celotna družina ali gospodinjstvo.

Kurekova (2009) izpostavlja, da je nova ekonomska teorija razumljena bolj kot kritika neoklasične teorije, kot samostojna teorija. Ključni argument teoriji je, da se posameznik ne odloča sam, pač pa je odločitev vezana na osnovno enoto družine ali gospodinjstva, obenem pa je pogojena s pogoji v domači državi, predvsem s pomanjkanjem raznih trgov, kot je kapitalski trg, trg dela in trg posojil.

2.2.4 Svetovna sistemska teorija

Kot najpogostejše spremenljivke se pojavljajo strukturne spremembe, ki jih povzroča pretok kapitala, teorija pa je primerna le za globalno raven. Po svetovni sistemske teoriji pride do sprememb v ekonomskih odnosih, ko neokolonialne vlade ali korporacije s svojimi politikami vplivajo na izčrpavanje naravnih virov ali človeškega kapitala in s tem rušijo tradicionalne sisteme.

2.2.5 Teorija o dualnem trgu dela/ Teorija dvojnega trga delovne sile

Teorijo je leta 1976 razvil M. Piore, ki izpostavi dualizem center – periferija. Struktura ekonomije v razvitih državah ustvari povpraševanje po nižje kvalificirani delovni sili, ki jih domači delavci zavračajo, npr. zaradi slabega statusa, ki ga s tem pridobijo. Imigranti postanejo zaželena delovna sila, saj leti zapolnijo delovna mesta, ki jih domači delavci ne želijo opravljati in jih označujejo za manjvredna dela. Imigranti so takšna dela pripravljene opravljati,

ker so plače v primerjavi z domačimi plačami vseeno višje, dosežejo pa status, ki je vseeno višji, kot bi ga, če bi ostali doma.

Po Verlič Christensen (2002, 46–47) večina držav svoje imigracijske politike oblikuje tako, da omejuje priseljevanje samo na tiste posameznike, ki jih primanjkuje na trgu dela in tak želijo države omejiti priseljevanje samo na site kadre, ki jih najbolj potrebujejo, delavcev zanje pa ne najdejo znotraj svojih meja.

2.2.6 Teorija mrež

Teorija mrež se ne osredotoča na same razloge pojava migracij, pač pa na razloge, ki ohranjajo migracije. Želi pojasniti, zakaj se migracije nadaljujejo tudi, ko se razlike v plačah izničijo, oziroma izenačijo. Izbor destinacije migriranja običajno pogojuje obstoj socialnih mrež v državi, v katero oseba migrira, kar zmanjšuje stroške selitev in zmanjšuje tveganje. Oseba, ki migrira v določeno državo, ima tam že vzpostavljen sistem poznanstev ali pa gre za združevanje družin, ko je ena oseba že migrirala in se ustalila v novem okolju, naknadno pa se ji pridruži še preostala družina.

2.2.7 Migracijska sistemska teorija

Teorija mrež je tesno povezana z migracijsko sistemska teorijo. Po migracijski sistemska teoriji migracije preoblikujejo socialne, kulturne, ekonomske in institucionalne pogoje tako v okolju, iz katerega oseba migrira, kot v izvornem okolju. Tako s tem določajo relativno stabilni prostor, v katerem migracije potekajo.

2.2.8 Nadnacionalna migracijska teorija

S pojavom globalizacije so se zgoraj opisani teoretični koncepti razvili v nadnacionalno migracijsko teorijo, ki razvija koncept transnacionalnega socialnega prostora. S tem, ko se oseba preseli v novo državo, ne prekine stika s svojo izvorno državo. Migranti ostanejo povezani in aktivno sodelujejo pri političnem, ekonomskem, socialnem in kulturnem prostoru v državi, iz katere so se preselili, obenem pa v enake prostore stopajo tudi v novem okolju. Teorija opisuje novo realnost, kjer migranti razvijejo tesne povezave preko političnih meja v iskanju ekonomskega in socialnega razvoja.

2.3 Vrste vzrokov in motivov

Klinar (1968, 29–30) je vzroke migracij na primer razdelil na:

- Ekonomski in demografski vzroki,
- politični in vojaški vzroki,
- osebni in družinski vzroki.

Teoretski pregled migracij, ki smo jih prej opredelili, nam pokaže, da obstajajo razlike načinov pojasnjevanja vzrokov in motivov. Ne glede na to, da pri proučevanju migracij ni mogoče izpostaviti enotnih izhodišč, je pomembno, da poskušamo vključiti in povezati različne poglede in njihove pomanjkljivosti dopolniti z medsebojnim dopolnjevanjem, čeprav ni mogoče oblikovati enotne migracijske teorije. Lahko bi rekli, da ne glede na to, da se človek seli že od nekdanj, oziroma razvoj celotnega človeštva temelji na selitvah, ter ne glede na mnoge teorije, je vedenje človeka še precej nepojasnjeno. Vedenje človeka tako ne moremo zaobjeti v enotne objektivne geografske, ekonomske in kvalitativne okvirje. Pri proučevanju migracij je pomembno upoštevanje osebnih razlogov vsakega posameznika, njegovo osebno migrantsko izkušnjo skupaj z družbenim ter političnim ozadjem. Kljub temu pa gre v veliki meri za intimno, osebno odločitev posameznika ali njegovega najožjega socialnega okolja, velikokrat pa bi lahko rekli, da so razlogi tudi neracionalni. Še posebej v današnjem času, ko meje niso več jasno določene in je iskanje možnosti za osebni razvoj, boljše življenje ali zgolj avanture postalo nujnost posameznikove eksistence. Po Verlič Christensen (2002, 22) migracije ne moremo pojmovati več kot klasičnih selitev po lastni volji in odločitvi iz ene države v drugo z namenom, da bi se v njej priseljenci ustalili, ampak so migracije nov način življenja nekaterih mladih ali profesionalnih socialnih skupin.

Če se osredotočimo na osebno raven posameznika in njegove osebne razloge, lahko trdimo, da gre namreč za spremembo socialnega okolja, pa naj bo to v iskanju osebnega napredka, boljšega ekonomskega stanja ali boljnih možnosti zadovoljevanja osebnih potreb. Človek že od nekdanj iskal možnosti za osebni napredek in boljše življenje. Svoboden človek, ki se lahko neomejeno seli, lahko sam izbira način, kako bo najboljše zadovoljeval svoje potrebe, obenem pa se mu ponuja možnost za napredovanje (Klinar 1976). Tudi "mednarodni

standardi človekovih pravic zagotavljajo, da lahko vsakdo prosto zapušča katero koli državo, vključno s svojo, in da lahko države le v zelo omejenih okoliščinah omejijo pravico posameznika, da zapusti svoje območje”, kjer prebiva (IOM, 2006). Nestabilne politične razmere po svetu in v posameznih državah, kot so vojne, revolucije, politična preganjanja, pritiski, diskriminacije silijo ljudi v iskanje boljših možnosti za življenje. Te skupine predvsem iščejo politično stabilnost, svobodo in družbo, kjer lahko svobodno izražajo svoje politične in osebne poglede.

V sklopu tega dela nas bodo najbolj zanimali tisti posamezniki, ki se za migracijo odločijo predvsem zaradi boljših možnosti za zaposlitev, pričakovanih boljših delovnih razmer, boljšega pričakovanega plačila, boljših možnosti za izpopolnjevanje in napredovanje ali pričakovanega dviga življenjskega ali družbenega standarda, obenem pa je dodatna kategorija njihova izobrazba.

2.4 Delovne/ekonomske migracije

Kot že povedano, se mi za potrebe mojega diplomskega dela zdi pomembno, da se osredotočim na gledanje migracij skozi prizmo posameznika in sicer skozi njegove osebne razloge in motive. Torej, kot na individualno odločitev posameznika za višji dohodek, iskanje boljših možnosti zaposlitve in iskanje možnosti osebnega razvoja. V sklopu tega na kratko pogledimo delovne migracije, ki se znotraj pojma migracij pojavljajo kot posebna oblika migracij. Ekonomske migracije so v Glosarju migracij definirane kot "gibanje oseb iz njihove izvorne države v drugo državo z namenom zaposlitve. Države imajo delovne migracije najpogosteje urejene v svoji migracijski zakonodaji. Poleg tega nekatere države aktivno urejajo delovne migracije tudi navzven in iščejo priložnosti za svoje državljane v tujini" (IOM 2006, 43). Dalje pa je v sklopu termina ekonomskih migracij sam ekonomski migrant definiran kot "oseba, ki zapusti svoje običajno prebivališče, da bi se ustalila izven izvorne države ter izboljšala kakovost svojega življenja. Ta pojem se lahko uporabi za razlikovanje od beguncev, ki so preganjani, nanaša pa se tudi na osebe, ki poskušajo nezakonito vstopiti v državo in/ali nepošteno uporabljajo azilne postopke" (IOM 2006, 25).

2.5 Beg možganov oz. beg kvalificirane delovne sile

Walter Adams (1968, 1) pri razlagi pojma beg možganov opozori, da sama besedna zveza že sama po sebi določa, da gre za izgubo najpomembnejših resursov brez možnosti njihovega povračila. Človeški kapital, ki je ključnega pomena za razvoj ekonomije, se običajno seli iz držav, kjer lahko najbolj prispeva k dvigu standarda v države, ki so že tako ali tako prenasočene z izobraženim, usposobljenim, znanstvenim in administrativnim osebjem. O begu možganov govorimo, ko gre za "izseljevanje usposobljenih in nadarjenih posameznikov iz izvorne države v tretjo državo zaradi spopadov ali pomanjkanja možnosti" (IOM 2006, 13).

Tudi Bevc in Uršič (2013, 10) pojem beg možganov opredelita kot odhajanje izobraženega kadra v tujino. Glede na to, da ni enotne definicije pojma »beg možganov«, lahko termin v najširšem smislu razumemo kot trajnejši odhod najbolj usposobljenih, kvalificiranih, prilagodljivih in iznajdljivih prebivalcev, ki posedujejo specifična znanja iz ene države v drugo. Strokovnjaki OECD (Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj) v najširšem smislu beg možganov razumejo kot "prehod oseb s terciarno izobrazbo iz ene države v drugo" (OECD v Bevc in Uršič 2013, 10). Po ožji opredelitvi pa je tako beg možganov migracija znanstvenikov tehničnih in drugih specialistov s terciarno izobrazbo, kjer je poleg izobrazbe kriterij še poklic. (Bevc in Uršič 2013, 10). Pojem izobražencev je potrebno definirati znotraj samega okolja izselitve ter izobrazbene strukture (Bevc in drugi, 2004). Pojem izobraženosti namreč mora biti nujno opredeljen v času, v katerem opazujemo pojav odhajanja izobraženega kadra. V času, ko je višja in visokošolska izobrazba bila redkost, je izobraženost predstavljal srednja šola. V zadnjem času pa se meja izobraženosti dviga proti univerzitetni izobrazbi, magisteriju in doktoratu, saj je vključevanje posameznikov v nižje oblike izobraževanja že bolj ali manj pričakovano nivo izobrazbe, oziroma se v nižje oblike izobraževanja vključuje že večinski del mladih. V okviru širokega koncepta pojma izobrazba moramo upoštevati tudi najbolj širok kontekst bega možganov.

Pri analiziranju bega možganov je eno izmed ključnih vprašanj, ki si ga moramo zastaviti vsekakor vprašanje o vzrokih in motivih, ki posameznike

potisnejo iz lastne države ali dejavnikov, ki ga zwabijo v tujo državo. Glede na kompleksnost samega pojava migracij, teoretsko širino pri proučevanju ne moremo pričakovati, da bi lahko enostavno opredelili tudi same vzroke in motive, ki posameznika vodijo v migracije. "Poudariti je potrebno, da je iz dosedanjih analiz razvidno, da je za obsežnejši beg možganov potrebno sočasno delovanje več dejavnikov, kot so ekonomski, zgodovinski, institucionalni itd." (Bevc 2006, 76).

2.5.1 Analiza vzrokov bega možganov

Pri analizi vzrokov bega možganov bi lahko izhajali iz idealnotipske »push-pull« teorije migracij, katere eden izmed prvih zagovornikov je bil tudi Walter Adams. V okviru "push-pull" metode analiziranja vzrokov in motivov migracij se vzroke razdeli na tiste "push", ki posameznika odrivajo, silijo v selitve iz starega prostora, ter druge "pull", ki na drugi strani posameznika motivirajo in pritegnejo v določeno novo državo. Teorija skuša z analizo objektivnih kulturnih, zlasti pa ekonomskih in političnih okvirjev opredeliti vzroke premikov, njihove smeri in obseg (Castles in Miller v Repič 2006, 39).

Kot "push" vzroke bi lahko izpostavili na primer brezposelnost, neperspektivnost, nizke plače, slabe delovne pogoje, slabo zaposlitveno ureditev itn. Klinar (Klinar 1976, 24) kot glavne dejavnike odbijanja navaja ekonomsko stagnacijo, padec ekonomskega standarda, zmanjševanje nacionalnih virov, nizek osebni dohodek, brezposelnost, politične in ostale diskriminacije itd.

Na drugi strani pa se kot dejavniki potega označujejo boljše možnosti zaposlitve, višji osebni dohodek, varnost, ugodnejši delovni pogoji, več kariernih priložnosti, dvig osebnega in obenem bivalnega standarda... Praviloma na odločitev posameznika se selitev ne vplivajo samo eni, torej »push« ali »pull« dejavniki, ampak gre običajno za preplet obojih. Obenem pa ni mogoče jasno določiti kateri vse dejavniki so vplivali na odločitev posameznika.

Ko danes govorimo o transnacionalnih migracijah, se pokažejo pomanjkljivosti omenjene teorije, saj se migracij ne da enostavno pojasnit z dejavniki odbijanja in privlačevanja. Klinar namreč pravi, da so migracije preveč

zapleten in kompleksen pojav, da bi se že v osnovi lahko analiziral brez upoštevanja socialnega okolja, zgodovinskega ozadja obeh družb, vpliva tradicije ter subjektivnih dejavnikov posameznika (Klinar 1976).

Če izpostavimo le eno pomanjkljivost, dejavniki poteka in potiska naj bi bili objektivno izmerljivi. Na primer višina osebnega dohodka se res lahko izmeri, ampak moramo upoštevati zadovoljstvo posameznika s prejetim dohodkom, kar pa ni objektivno izmerljivo. Prav tako se izpostavlja razkorak med dejanskim stanjem ter osebnimi predstavami posameznika. Dejavnike potiska, ki obstajajo v starem okolju, posameznik res lahko oceni iz svojih izkušenj, ocena stanja v novem okolju pa je samo njegova predstava. Ta predstava pa je po navadi boljša in bolj optimistična, kot je dejansko realno stanje. Vsekakor pa lahko trdimo, da je kljub omejitvam teorija pomembno prispevala k razvoju teorije migracij in glede na to, da se še vedno pojavlja v literaturi in raziskavah migracij, ima posledično še vedno pomemben vpliv na dojemanje migracij.

2.5.2 Pozitivni in negativni učinki bega možganov

Pozna industrijska doba je zarisala ostro in jasno ločnico med mobilnostjo ter migracijami kot med pozitivnim, zaželenim, in negativnim, nezaželenim pojavom. Mobilnost je do danes ohranila pozitiven predznak, saj spodbuja »fleksibilnega« delavca, da se prilagodi trgu dela in se seli za prostimi delovnimi mesti, medtem ko migracija predstavlja mobilnost med državami in je predmet političnih in zakonskih restrikcij (Beck v Rangeo 2015, 50).

Pozitivni vidiki, ki jih prinašajo migracije so spreminjanje odnosov posameznikov v socialnem okolju v katerega vstopajo. Obenem pa posamezniki vstopajo v socialno interakcijo z drugimi osebami v novem kraju. S tem se obenem izmenjavajo ideje, nazori, osebne izkušnje, ki so dodatna vzpodbuda za razvoj novih idej in predstav. Migracije pa ne predstavljajo samo pozitivnih posledic, pač pa lahko privedejo tudi do nazadovanja v razvoju razvitejših kultur ali do njihovega stagniranja (Klinar 1976).

Če se osredotočimo na sam beg možganov, se kot negativne učinke bega možganov lahko izpostavi:

- Posledice na "življenjski standard in gospodarsko rast v državah" odseljevanja (Bevc in Uršič 2013). Z izgubo dela prebivalstva država tako izgubi posameznike, ki bi lahko s svojim delom doprinesli k znatnemu dvigu ekonomskega standarda ter omogočili gospodarsko rast.
- Manjši družbeni doprinos za izobrazbo ter izguba preteklih javnih izdatkov za izobraževanje (Svetovna banka v Bevc 2009). Ko posameznik, v katerega je država skozi izobraževanje vlagala denar, zapusti državo, ta ne le da izgubi znesek, ki ga je vložila v izobraževanje posameznika, pač pa tudi njegov potencialni doprinos, ki bi ga ta ob zaposlitvi vrnil državi.
- Selitve v velikem obsegu in odseljevanje lahko imajo pomemben negativni "vpliv na demografski, gospodarski in širši družbeni razvoj" (Bevc in drugi 2004, 147).
- Zmanjšana možnost pojava inovativnosti s odhodom najbolj inovativnega in iznajdljivega kadra.
- Obrnjena smer pridobitve tehnologije. Posamezniki v novih okoljih producirajo novo tehnologijo, ki jo drago plačujejo države, iz katere so ti posamezniki odhajali.

Lahko bi sicer trdili, da bodo negativni učinki bega možganov nekoliko omejeni v primeru, da bi kadri, ki so se izselili:

težko dobili produktivno zaposlitev v njihovi matični državi. To velja za naslednje situacije: (a) ko je v državi prisotna slaba investicijska klima zaradi politične nestabilnosti ali drugih razlogov, (b) ko velik delež visoko usposobljenih delavcev nima ustreznega poklica (po katerem je povpraševanje s strani gospodarstva), (c) ko država nima ekonomije obsega za produktivno zaposlitev (velikega števila) specializiranih strokovnjakov (Svetovna banka v Bevc 2009, 7).

Čeprav razlogi in vzroki za mednarodne migracije morda v zadnjih letih niso predmet temeljitih raziskav, obstaja hkrati velika možnost, da bodo te države izgubile najbolj pomembne ekonomske dejavnike, nadarjene in

izobražene posameznike. Migracije izobraženih posameznikov tako predstavljajo izjemno izgubo za državo.

2.6 Vpliv globalizacije na sodobni fenomen bega možganov

O globalnih namesto mednarodnih razsežnostih je med prvimi govoril strokovnjak za medije Marshall McLuhan: Leta 1964 je kot prvi opisal svet kot »globalno vas«. Poudaril je, da je razvoj v tehnologiji komunikacije preoblikoval možne odnose med fizično oddaljenimi družbami do te mere, da se je svet preoblikoval v »globalno vas« (Bajuk Senčar 2005, 15).

Verlič Christensen (2002, 134–135) poudari, da svet postaja globalen, razvijajo se osnove globalne in univerzalne kulture; tudi migracijski tokovi so globalni in niso omejeni zgolj na kulturne ali zgodovinske oblike preseljevanja.

Razvoj tehnologije transporta in komunikacij se je tako pospešil, da so se s tem spremenile tudi prej veljavne predstave o času in prostoru kot omejitvah za izdelavo in distribucijo blaga (Bajuk Senčar 2005). Bajuk Senčar (2005) prav tako poudarja, da je osrednja značilnost globalizacije čezmejno kroženje, pa naj gre za tokove kapitala, blaga, tehnologije, znanja, medijskih idej in zlasti ljudi. Prav ti globalni tokovi se torej še posebej navezujejo na nove možnosti kroženja ljudi po svetu, bodisi kot priseljencev, gostujočih delavcev, študentov, potnikov kot tudi turistov. Kot eno izmed ključnih značilnosti globalizacije se izpostavlja možnost večje mobilnosti. Vzpostavlja se svet, ki je odprt in dostopen vsakomur, saj so zmanjšane razdalje in ovire ter je zagotovljena boljša prihodnost.

Na točki globalizacij se še posebej srečujeta sodobni fenomen migracij in turizem. Podoba današnjega turizma odseva dejstvo, da znajo turisti kot tudi ponudniki turističnih storitev izkoristiti možnosti, ki jih predstavlja globalni svet. Napredek na področju transporta omogoča potovanja več ljudem kot kdajkoli prej, prav tako pa se je izredno zmanjšala časovna oddaljenost določenih krajev. Prav zmanjševanje razdalj in lahkotnost potovanja iz enega kraja je omogočila in popularizirala potovanja v prej oddaljene in nedostopne kraje. Prav taki oddaljeni in prej turistično nedostopni kraji pa so postali posebej zanimivi za turiste in turistično industrijo. Z razvojem komunikacijskih tehnologij

pa so prav tako postale široko dostopne informacije. Turisti že pred samim obiskom destinacije tako lahko najdejo ogromno informacij, obenem pa sodelujejo pri širjenju in oblikovanju informacij, še posebej ob vseprisotnosti interneta. Z vse boljšo informiranostjo turistov pa ti postajajo vedno bolj zahtevni.

Obenem Dragolea in Cotirlea (2011, 20) v članku Vpliv bega možganov na turizem poudarjata, da prav globalizacija omogoča, da se visoko izobražena delovna sila seli in ostane tam, kjer se pokažejo boljši pogoji za razvoj. Še posebej za mlade, ki so brez obvez. Ti s predstavo o odprti družbi sledijo svojim željam tja, kjer lahko izpolnijo in razvijejo svojo osebnost. Z globalnim pretokom informacij pa ti posamezniki enostavno pridobijo kredibilne informacije o prostih delovnih mestih in odprtih priložnostih, obenem pa tudi mednarodne gospodarske združbe, institucije in same vladne ustanove enostavno pridobijo informacije o ustreznih, konkurenčnih posameznikih in jih tako privabijo v svoje vrste, da bi s tem pridobili konkurenčno prednost.

2.7 Zgodovina selitev v Sloveniji in trenutno stanje

Za samo delo ni pomembno, da se spuščamo v poglobljene zgodovinske razdelitve, vendar želim vseeno poudariti, da slovenski prostor ni izjema, ko govorimo o migracijah, pač pa je od samega začetka vpet v svetovno dogajanje.

Če citiramo Lukšič Hacinovo (1995, 27–41):

Ljudje, ki so izhajali iz slovenskega etničnega prostora, so bili bolj ali manj vpleteni v vse evropske procese, tudi kolonialna osvajanja. Okoli leta 1870 se je začelo množično izseljevanje iz Avstro – Ogrske. Najmočnejši val je bil leta 1980 do prve svetovne vojne. Slovenci so odhajali za delom na tuje predvsem v avstrijske dežele Avstro-ogrske, Hrvaško, Slavonijo, Srbijo, Romunijo, Bolgarijo in Rusijo. Predvsem znano je odhajanje žensk v Egipt kot služkinje in rudarjev v Westfalijo in Porenje.

V drugi polovici devetnajstega stoletja je naraščalo tudi izseljevanje v države Južne Ameriki zlasti v Argentino, Venezuelo, Mehiko. Največ ljudi pa se

je v tem času selilo v dežele Severne Amerike, Kanado in ZDA. Prva svetovna vojna pa je zaustavila množično priseljevanje v ZDA. V letih pred gospodarsko krizo, ko so se ameriška vrata zaprla, so se tokovi selitev postopoma preusmerili v Evropo, predvsem v Francijo, Belgijo in na Nizozemsko. Svetovna gospodarska kriza ter začetek druge svetovne vojne sta močno posegli v selitve po Evropi. Večja izseljevanja so se usmerila v Argentino, ZDA, Kanado, Avstralijo in države Zahodne Evrope. Po drugi svetovni vojni Lukšič Hacin (1995, 36) kot pomembno leto za izseljevanje poudarja leto 1957 ko je bila formirana Evropska gospodarska skupnost – EGS, kar je pomenilo oblikovanje enotnega trga dela ter politike odprtih vrat, ko se države v veliki meri poslužujejo malo ali celo nerecesivnih politik priseljevanja in sprejemajo veliko število imigrantov. Temu sledi množično preseljevanje iz juga proti severu, do sedemdesetih let. Jugoslavija je z letom 1963 odprla meje, kar je povzročilo množične selitve v naslednjih letih, ki so se množično nadaljevale še v 70-ih in 80-ih letih. V tem času množično začnejo odhajati tudi izobraženci in strokovnjaki, kar se pokaže kot zmanjševanje produkcijske sposobnosti ter kvalifikacijske in strokovne usposobljenosti delovne sile. V Evropi leta 1973 pride do naftne krize, ki je pustila globoke gospodarske posledice, kar pomeni, da je migracija pogojena z migracijami imigrantskih držav. Prenehal je krožni tok migracij in migrantom je ostala samo možnost, da za vedno ostanejo v tuji državi ali se vrnejo domov.

Glede na zadnje razpoložljive podatke Statističnega urada Republike Slovenije – SURS je bil selitveni prirast prebivalcev Slovenije v 2014 "prvič po letu 2010 spet negativen: iz države se je odselilo 490 prebivalcev več, kot se jih je v državo priselilo. Selitveni prirast državljanov Slovenije je bil negativen že petnajsto leto zapored: odselilo se je 5.594 državljanov več, kot se jih je priselilo" (SURS 2015, 11). "Od državljanov Slovenije, ki so se v letu 2014 odselili iz svoje države, jih je šlo 74 % iskat nove priložnosti v druge države članice EU-28. Največ državljanov Slovenije od vseh, ki so se odselili, je odšlo v Avstrijo (28 %) in Nemčijo (20 %), sledile pa so Švica, Hrvaška in Združeno kraljestvo" (SURS 2014).

Ekonomski migranti so ena osrednjih skupin izseljevanja iz Slovenije, še posebej s pojavom gospodarske krize, obenem pa lahko trdimo, da se morajo

podjetja in tudi država zavedati vse večjega izseljevanja prav mladih ter izobraženih, sposobnih in strokovno podkovanih znanstvenikov, oziroma gospodarskih menedžerjev, ki v Sloveniji ne vidijo možnosti za osebni karierni razvoj. Pogosto mednarodna podjetja in institucije strokovnjake rekrutirajo, da bi tako pridobili pomembno konkurenčno prednost. Tako kljub temu, da pojav bega možganov ni celostno znanstveno definiran, je ta še kako prisoten v sodobnem času. Če pogledamo, da se turizem v Sloveniji pojavlja kot ena izmed vodilnih gospodarskih panog, obenem pa ta skriva še nerazviti potencial, bi lahko izguba posameznikov, ki bi s svojim znanjem ta potencial lahko razvili do popolnosti, pomenila nazadovanje te ključne panoge ter obenem tudi ogrozila razvoj samega gospodarstva. Tudi Bevc (2009) opozori, da ljudje, ki v svojem času predstavljajo izobrazbeni vrh različnih gospodarsko-družbenih sfer, predstavljajo pomemben razvojni potencial.

Če želimo, da turizem v Sloveniji doseže svoj razvojni potencial ter postane ena izmed vodilnih dejavnosti gospodarstva, je potrebno, da se zavedamo razvojnega potenciala, ki ga predstavlja človeški kapital, predvsem tisti najbolj izobraženi in je tako odhajanje ali izguba tega potenciala nesprejemljiva.

3 Turizem in razvojni potencial

S tem, ko se najbolj perspektivni posamezniki zaradi nepravilne strateške usmeritve podjetij, oziroma odsotnost le-teh, nepravilno zastavljenih projektov razvoja turizma, pomanjkanja dolgoročnega načrtovanja samega razvoja, obenem pa na osebni ravni zaradi pomanjkanja ustreznih sistemov nagrajevanja in sodelovanja in s tem, ko se znanje ne smatra kot konkurenčna prednost, v katero bi bilo potrebno vlagati, odločijo za odhod, država izgubi posameznike, ki bi lahko pripomogli k samemu razvoju in spremembi prav teh negativnih vzorcev. Panoga tako ni pripravljena, da bi uspešno reagirala na izzive, ki se pojavljajo. Majhne države morajo, če želijo obdržati svojo konkurenčnost, temeljiti svoj razvoj na podlagi znanj in potencialu, ki ga posamezniki nosijo.

Zakonodajne omejitve ali pragmatične ovire v državah, kjer so potenciali za odseljevanje izobraženih veliki, obenem pa primanjkuje nekaterih delovnih skupin, te omejitve velikokrat niso dovolj velike, da bi preprečile izseljevanje.

Ali država s svojimi kadrovskimi in izobraževalnimi politikami v turizmu res usmerja svoj razvoj, da ta temelji na znanju, bi lahko ugotovili tako, da pogledamo analize podatkov o zaposlenih v turizmu in analizirali izobraževanje za potrebe turizma v Sloveniji.

V nadaljevanju bom naredila kratek pregled turizma kot ene izmed pomembnih gospodarskih panog, turizma kot panoge priložnosti in poskušala izpostaviti pomembnost človeškega kapitala ter strateškega planiranja na tem področju. Prav pravilno usmerjanje človeškega kapitala in dolgoročno strateško planiranje v turizmu sta lahko neke vrste rešitev, kako zadržati posameznike v Sloveniji in tako polno izkoristiti razvojni potencial ne le-teh posameznikov, pač pa tudi potencial samega turizma.

3.1 Izzivi turizma

Turizem v Sloveniji se je v preteklosti že nekaj krat znašel v težavah, tako je pomembno, da ga vodijo posamezniki, ki bodo sposobni prepoznati izzive in se izogniti nevarnostim. Takoj po razpadu nekdanje skupne države Jugoslavije se je namreč turizem v Sloveniji prvič znašel v globoki krizi. Slovenija je tako postala nova destinacija, ki se je kot taka morala še na novo uveljaviti in zgraditi svojo podobo privlačne turistične entitete v svetu. Pred tem se je namreč promovirala v okviru skupne države in kot samostojna destinacija ni morala biti dovolj prepoznana. Obenem pa se z ločitvijo od Jugoslavije in z vojno v Jugoslaviji ni mogla takoj uveljaviti kot nova in perspektivna destinacija. Tako je osamosvojitvi sledilo občutno zmanjšanje števila turistov v Sloveniji, ki so začeli naraščati šele leta 2013, vseeno pa jih je bilo za tretjino manj, kot pred osamosvojitvijo. V istem času sta se začeli tudi privatizacija in prestrukturiranje gospodarstva. Propadla so velika turistična podjetja ali so se le-ta preoblikovala v manjša podjetja, vseeno pa se niso bila sposobna preoblikovati v sodobna turistična podjetja. V drugi polovici devetdesetih let pa so v to panogo vstopila nekatera kapitalsko močna podjetja, ki se do takrat niso ukvarjala s turistično dejavnostjo in tako omogočila potrebno prestrukturiranje turističnih podjetij,

dopolnitev turistične ponudbe in razvoj teh podjetij v sodobna turistična podjetja (Mihalič 2008).

Če pogledamo podatke Slovenske turistične organizacije – STO:

Leta 1991 je našo deželo obiskalo malo več kot 1,4 milijona turistov – število vseh turistov se je v primerjavi s prejšnjimi leti zmanjšalo za 43,8 %, tujih gostov pa za kar 73 % – leto za tem le 616.000. Ob osamosvojitvi so se zmanjšali tudi prilivi iz turizma: leta 1991 so se glede na predhodno leto več kot prepolovili in šele leta 1994 presegli rezultate iz leta 1990. Leta 1993 se je število tujih turistov sicer nekoliko povečalo, toda konec zadnjega desetletja prejšnjega tisočletja jih je bilo še zmeraj za tretjino manj kot v letu pred osamosvojitvijo.

Turizem se je v samostojni Sloveniji trikrat srečal tudi s posledicami večjih kriz: leta 1991, ko se je število tujih turistov zmanjšalo za 73 % glede na leto prej, leta 1999 smo po napadu vojaških sil NATA v Srbiji zabeležili 10 % padec, leta 2009 med veliko svetovno gospodarsko krizo pa 7 %. (STO 2016, 1).

Zdravko Počivalšek, minister za gospodarski razvoj in tehnologijo, je v komentarju *Kaj pravijo o slovenskem turizmu?* na spletni strani STO zapisal:

Pred 25 leti je bil ugled Slovenije kot zarne turistične destinacije zelo omajan, posledično je bil upad mednarodnega turizma tako velik, da smo do povrnitve na nekdanje rezultate potrebovali skoraj dve desetletji. Poleg tega smo imeli pred seboj številne izzive, kot so prestrukturiranje turističnega gospodarstva, lastninjenje hotelskega sektorja, obnova nastanitvenih zmogljivosti, vzpostavitev novih organizatorjev potovanj in turističnih agencij ter popolna odprtost do tujih trgov (STO).

Analiza v sklopu projekta Postavitev sodobnega modela upravljanja s človeškimi viri za področje turizma (2009) za tri najpomembnejše dejavnosti v panogi turizma kaže na to, da so se celotni prihodki v obdobju 2008–2012 znižali, obenem pa je prišlo tudi do zmanjšanja števila zaposlenih. Analiza je nadalje razkrila, da podjetja niso rasla, saj se je v nekaterih dejavnostih obseg sredstev precej zmanjšal. Istočasno se je pomembno zmanjšalo financiranje v nove projekte ali v prenavo starih. Družbe so bile vse bolj zadolžene, kar se

odraža v naraščanju finančnih odhodkov in slabšanju čistega poslovnega izida. Porast finančnih odhodkov še dodatno vpliva na že v izhodišču slab poslovni izid iz poslovanja. Ugotovitve so pokazale, da te družbe pogosto ustvarjajo izgubo s svojo osnovno dejavnostjo, kar pomeni da je treba ustvariti bodisi višje prihodke ob enaki ravni odhodkov iz poslovanja, bodisi znižati odhodke ob enaki ravni prihodkov. Idealno bi bilo zvišati prihodke in znižati odhodke, vendar je to v praksi težko izvedljivo (Ivankovič in Jerman 2014).

Slovenija se je glede na predstavitev rezultatov Indeksa turistične konkurenčnosti 2015, ki so dostopni na strani STO, uvrstila na 39. mesto med 141-imi državami. "Od začetka merjenja indeksa, leta 2007, je to druga najslabša uvrstitev Slovenije, kljub temu je potrebno vedeti, da se število sodelujočih držav vsako leto povečuje" (STO, 2016). "Za Slovenijo bi lahko rekli, da je "najbolj konkurenčna na področju turistične politike in pogojev za razvoj, najslabše pa nam kaže pri naravnih in kulturnih virih" (STO).

Vsaka destinacija mora znotraj delovati usklajeno. Tako je pomembno, da je uspešno sodelovanje med različnimi akterji na turistični destinaciji, ter da skupaj s političnimi strukturami poteka pravilno usmerjeno načrtovanje turističnega razvoja. Nepravilno usmerjanje turistične dejavnosti s strani politike lahko ima negativne posledice za razvoj turizma. Kot primer lahko navedemo, da je bila v preteklosti namreč združitev Slovenske turistične organizacije (STO) v agencijo SPIRIT (SPIRIT Slovenija, javna agencija Republike Slovenije za spodbujanje podjetništva, internacionalizacije, tujih investicij in tehnologije) za STO pogubna. V letu 2015 se je STO tako ločila od Spirit, in bo kot samostojna organizacija lahko delovala samostojno in z jasnim lastnim programom dela. STO se sicer ukvarja s promocijo turizma, SPIRIT pa s promocijo podjetništva, inovativnosti, razvoja in vlaganj v državo. Pomembno je, da za uspešno vodenje razvoja turizma ima Slovenija samostojno, avtonomno organizacijo, kar je vsekakor osnovni pogoj za konkurenčno sodelovanje na mednarodnem turističnem trgu. Vloga države v turizmu je zelo pomembna na več področjih, in sicer na področju načrtovanja razvoja turizma, izobraževanja v turizmu, raziskav v turizmu, zagotavljanju finančne in druge pomoči, na področju spodbujanja podjetništva v turističnem gospodarstvu,

promocije turizma v tujini, pri nadzoru nekaterih sektorjev v turizmu ter na področju zaščite naravne in kulturne dediščine (Ogorelc 2001).

Za uspešen razvoj tako velikih in malih podjetij v turizmu, oziroma celotnega gospodarstva, je potreben razvoj sistema projektov uspešne rasti razvoja. Ne sme se predvidevati in vzdrževati samo kvalitativnih projektov razvoja, pač pa je pomemben poudarek in vlaganje potrebno tudi v kvalitativne projekte, ki se osredotočajo na razvoj kakovostnega znanja, kakovostnega razvoja človeških virov, razvoja zadovoljstva zaposlenih in obenem tudi zadovoljstva gostov. Prav zaostajanje ravni kakovosti kadrov utegne postati zaradi vse večje konkurence na globalnem trgu za razvoj turizma pogubno (Sibila Lebe, 2009). Vzdrževanje in izpopolnjevanje visoko kakovostnih storitev v turizmu v Evropi je ključnega pomena za ohranjanje vodilne pozicije Evrope kot pomembne turistične destinacije, rav tako tudi na ravni Slovenije. Prav tako za ohranjanje prednosti pred ostalimi ter za dvigovanje ekonomskega deleža, ki ga turizem predstavlja (Dragolea in Cotirlea 2011, 20).

3.1.1 Definicija pojma turizem

Sam pojem turizem ima mnogo pomenov, tako ni mogoče postaviti enotne definicije. Še posebej glede na njegovo izrazito interdisciplinarno področje, nenehne spremembe, ki se dogajajo v turizmu ter glede na nenehen razvoj samega turizma, ga zato različne znanstvene vede različno obravnavajo. Trenutno turizem opredeljujejo kot družbeni pojav, za katerega je značilna raznolikost družbeno-kulturnih vplivov na individualni in globalni ravni (Ambrož 2005, 17). Najširše lahko turizem definiramo kot gospodarsko terciarno dejavnost, ki zajema vse posle in odnose v zvezi s potovanji in začasnim bivanjem ljudi izven njihovega prebivališča zaradi dopusta, zdravljenja, zabave in občudovanja naravnih lepot ter kulturne dediščine (Andrejčič in drugi 1997, 185).

Turizem je bil nekoč opisan kot največje posamezno miroljubno gibanje ljudi preko kulturnih meja. Turizem je eden izmed pojavov globalizacije, o katerem ima neposredne izkušnje verjetno največ ljudi, bodisi kot turisti bodisi kot njihovi gostitelji (Bajuk Senčar 2005, 13).

Dejstvo je, da se turizem zelo hitro razvija in tudi zelo hitro spreminja. Dobiva izrazito individualno podobo, ki je usmerjena k iskanju novih kulturnih oblik in novih oblik individualnosti in je hkrati pod pritiskom ekološke ozaveščenosti.

3.1.2 Turizem – pomemben del svetovnega in tudi slovenskega gospodarstva

Turizem je ena od najprodornejših in donosnejših gospodarskih panog, ki kljub globalni in evropski recesiji prinaša dobiček in bistveno prispeva k bruto domačem proizvodu (Kralj Pavlovec 2014).

Kot zapisano v strategiji razvoja turizma 2012–2016:

Turizem bo v naslednjih letih glede na sedanjo stopnjo razvitosti slovenskega turizma in obstoječe razvojne možnosti postal ena od vodilnih dejavnosti slovenskega gospodarstva in tako pomembno prispeval k doseganju razvojnih ciljev Slovenije v tem predvsem k doseganju njenih gospodarskih ciljev, kot so konkurenčnost, rast BDP, rast zaposlenosti, trajnostni razvoj, skladen regionalni razvoj, večja kakovost življenja in blaginja prebivalstva, krepitev kulturne identitete ter povečevanje prepoznavnosti Slovenije v svetu. (Strategija razvoja slovenskega turizma 2012-2016 2012)

Glede na podatke SPIRIT je turizem v letu 2014 skupno k slovenskemu BDP prispeval 12,8 odstotka, zaposloval približno 13 odstotkov zaposlenih in ustvaril 7,1 odstotka celotne vrednosti slovenskega izvoza. Podatki kažejo, da je smo letu 2014 zabeležili v Sloveniji 3.438.279 prihodov turistov (3,6 % več kot leta 2013) in 9.343.574 prenočitev (0,5 % manj kot leta 2013). Tujih turistov je bilo 68 %, rast števila tujih turistov v letu 2014 glede na leto 2013 je bila 6,1 %. Tuji turisti so ustvarili največ prenočitev v Sloveniji doslej. Število prenočitev turistov je prvič preseglo mejo 6 milijonov. Ekonomsko dogajanje in družbenopolitične razmere v Sloveniji so tudi v letu 2014 vplivali na število domačih gostov, katerih prihodi so se zmanjšali za 1,4 %, prenočitve pa za 0,5 %.

Naslednje leto, leta 2015 je turizem še vedno zaposloval okrog 13,0 % vseh zaposlenih v Sloveniji. Ustvaril je 8 % celotne vrednosti slovenskega izvoza, kar je več kot leto poprej. V letu 2015 je k BDP prispeval že 13 %.

Turisti so to leto prvič presegli nov mejnik, 10 milijonov prenočitev, od tega prvič več kot 6 milijonov v hotelih. Tuji turisti so ustvarili 12,3 % več prihodov in 8,6 % več turističnih prenočitev kot leta 2014. Spodbudno je naraslo tudi število prenočitev domačih turistov, in sicer za 6,5 %. Z 12 odstotki več tujih turistov in z 8 odstotki več tujih prenočitev v letu 2015 napram letu 2014 se slovenski turizem uvršča nad evropsko in globalno povprečje.

3.1.3 Število zaposlenih v turizmu

Za samo strukturo diplomskega dela bi želela primerjati izobrazbeno strukturo zaposlenih v povezavi z njihovo zaposlitvijo. Predvsem doseženo stopnjo izobrazbe ter smer izobrazbe managerjev v turističnih podjetjih, ali s številom zaposlenih v ožjem ter širšem turističnem sektorju, ki pa žal niso na voljo. Iz razpoložljivih podatkov ne moremo izluščiti podatkov o zaposlenih v sektorjih, ki so neposredno povezani s turistično dejavnostjo, kjer poteka načrtovanje, planiranje, koordinacija strateškega planiranja v turizmu ali se izvajajo ključne odločitve v turističnem gospodarstvu. Prav tako ni mogoče, da bi iz podatkov, ki so na voljo, lahko primerjali trend naraščanja ali upadanja števila zaposlenih v turizmu z višjo izobrazbeno strukturo po letih.

Morda že podatek, da so podatki, ki očitno zanimajo državno sfero razdeljeni le na število zaposlenih v gostinski dejavnosti in niso kvalitativno razdeljeni na podrobnejše podsektorje, lahko kaže na to, da se država in gosodarski sektor morda še ne zaveda pomembnosti izobrazbe v turistični dejavnosti in posledično tudi ne posledic bega možganov kot odziva na nepravilne politike, povezane s človeškim kapitalom in pomanjkanja strateškega planiranja v turizmu.

Tabela 3.1: Število zaposlenih v gostinstvu v Sloveniji

	2010		2011		2012		2013		2014		2015	
	Delovno aktivno prebivalstvo	Zaposlene osebe	Delovno aktivno prebivalstvo	Zaposlene osebe	Delovno aktivno prebivalstvo	Zaposlene osebe	Delovno aktivno prebivalstvo	Zaposlene osebe	Delovno aktivno prebivalstvo	Zaposlene osebe	Delovno aktivno prebivalstvo	Zaposlene osebe
Gostinstvo	32461	28264	32333	28116	31397	27198	30684	26330	31589	27127	32554	28066
Potniški zračni promet	576	571	593	586	553	z	503	z	539	z	561	z

Dejavnost potovalnih agencij, org. potovanj in ostalih povezanih dejavnosti	1783	1554	1743	1505	1847	1586	1801	1495	1809	1483	1858	1501
---	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------

Vir: SURS.

Če vseeno pogledamo podatke Statističnega urada RS o številu zaposlenih v gostinstvu, ugotovimo, da je v letu 2010 bilo v tej panogi zaposlenih 28.2646 oseb, do leta 2014 se je ta številka vsako leto zmanjšala. Zaposlitev v gostinstvu se je v letu 2011 v primerjavi z letom 2010 zmanjšala za 148 oseb, vendar je se je v letu 2012 v primerjavi 2011 številka zmanjšala za 918 oseb, prav tako v 2013 v primerjavi 2012 za 868 oseb. V naslednjih dveh letih je opaziti porast zaposlenih v gostinstvu. V 2014 je tako v gostinstvu zaposlenih 797 oseb več kot v letu 2013, v letu 2015 pa 939 več kot leto poprej. Tako lahko rečemo, da je kljub upadu zaposlenih v treh letih od 2010 ta številka v zadnjih dveh letih začela naraščati. Pomembno je izpostaviti, da številke zajemajo zaposlene v gostinstvu, torej tiste, ki so zaposleni v gostinski namestitveni dejavnosti kot tudi tisti v dejavnosti strežbe hrane in pijače.

Nekoliko več informacij o delovno aktivnem prebivalstvu po skupinah poklicev nam lahko podajo podatki Statističnega urada RS (SKP-08) (glej tabelo: 3.2), kjer lahko izberemo podatke o številu zaposlenih menedžerjev v gostinstvu in trgovini in drugih storitvah ter podatke o številu zaposlenih v poklicih za osebne storitve. Vidimo lahko trend naraščanja pri številu zaposlenih v obeh skupinah poklicev.

Tabela 3.2: Delovno aktivno prebivalstvo po skupinah poklicev

Delovno aktivno prebivalstvo po skupinah poklicev	2012	2013	2014	2015
Poklic – SKUPAJ	792948	791323	799958	803644
Menedžerji v gostinstvu, trgovini in drugih storitvah	8387	8532	8949	9108
Poklici za osebne storitve	35777	35839	37165	38368
Čistilci, pralci, gospodinjski pomočniki ipd.	21843	21802	22166	22311

Vir: SURS.

Za primerjavo pa lahko pogledamo podatke za Evropo, kjer po poročanju Statističnega urada Evropskih skupnosti Eurostat:

v Evropski uniji zadeva turistični sektor v ožjem pomenu (tradicionalni ponudniki potovanj in turističnih storitev) približno 1,8 milijona podjetij, zlasti malih in srednjih (MSP). Prispeva 5 % BDP in zaposluje 5,2 % aktivnega prebivalstva (približno 9,7 milijona ljudi). Če upoštevamo tesno povezanost z drugimi gospodarskimi panogami, je ta odstotek še večji (več kot 10 % bruto domačega proizvoda (BDP) in najmanj 12 % vseh delovnih mest, to je 13 milijonov delavcev).

V Evropski uniji pa turistični sektor v širšem pomenu besede (ki zajema tudi spremljevalne aktivnosti turizma) zaposluje nekaj več kot 12 milijonov ljudi. Skoraj 7 milijonov teh ljudi je zaposlenih v gostinstvu (strežba hrane in pijače), med tem kot jih je 2 milijona zaposlenih v transportu. Namestitveni sektor tako zaposluje 2,4 milijona ljudi v Evropski uniji, turistične agencije in turoperatorji pa skoraj pol milijona. Tri dejavnosti, ki se v največji meri navezujejo na turizem (namestitve, agencije/turoperatorji in letalski transport), tako zaposlujejo 3.3 milijona ljudi v EU (Eurostat).

”Turistična politika je z evropskega vidika tudi sredstvo za doseganje splošnih ciljev na področju zaposlovanja in politike rasti. Poleg tega bo okoljski in trajnostni vidik turizma vedno bolj pomemben, čeprav je že prisoten v sklopu vzdržnega, odgovornega ali etičnega turizma” (Evropski parlament, 2016).

3.1.4 Turizem in izobraževanje

Izobrazba in sposobnost kreativnega razmišljanja posameznika postajata v sodobnem svetu pomembna konkurenčna prednost, ki jo mora prepoznati posamezno podjetje kot tudi gospodarstvo na regionalni in nacionalni ravni. Razvijanje posameznikov, ki ne bodo le osvojili znanje, veščine, kompetence za delovanje na določenem področju gospodarske panoge, ampak bodo sposobni znanje kreativno implementirati v svoje delovno okolje, sta eden izmed osnovnih produkcijskih faktorjev. To mora postati tudi predmet planiranja razvoja turističnih podjetij, države ter turizma kot gospodarske panoge.

Lahko bi rekli, da turizem ni vedno veljal za akademsko vejo izobraževanja, vendar se vedno bolj prepoznava njegova multidisciplinarnost in potreba po kvalitetnih, izobraženih poklicih v turistični industriji. Nujno potrebno je

poskrbeti, da izobrazimo poleg »vsakdanjega« kadra za delo v gostinski panogi, tudi vrhunske strokovnjake, ki bodo znali najprej vzpostaviti in nato vzdrževati segment kvalitetne turistične ponudbe, obenem pa aktivno sodelovati pri oblikovanju in izvajanju uspešne strategije razvoja turizma.

V Sloveniji je možno izobraževanje po javno veljavnih, akreditiranih programih s področja turizma, hotelirstva in gostinstva na srednjih, višjih in visokih strokovnih šolah ter na treh univerzah. V Sloveniji trenutno delujeta dve višji šoli za gostinstvo in turizem, in sicer na Bledu in v Mariboru.

Visokošolsko izobraževanje na področju gostinstva in turizma se v Sloveniji odvija na naslednjih fakultetah: Ekonomska fakulteta v Ljubljani, Ekonomsko-poslovna fakulteta Maribor in Fakulteti za turistične študije Portorož – Turistica ter Fakulteti za turizem Brežice, ki je visokošolska izobraževana institucija, članica Univerze v Mariboru.

Da je turizem privlačna veda, pa dokazuje tudi, da izobraževanje na področju turizma omogoča kar nekaj samostojnih visokošolskih zavodov ter zasebnih izobraževalnih centrov, kot so Visoka šola za hotelirstvo in turizem Bled, Visoka komercialna šola Celje, Visoka poslovna šola ERUDIO ...

Tehnično gledano se človeški kapital ustvarja skozi izobraževalni sistem ter sposobnosti, ki jih posamezniki ustvarijo skozi šolanje kot tudi zunaj izobraževalnega sistema. Prav tako moramo upoštevati tudi fizične sposobnosti posameznika. Cortirlea in Dragolea (2011, 21) izpostavita še pomembnost informacij, ki pripomorejo k razvoju intelektualnega kapitala.

Pravilno usmerjevanje intelektualnega kapitala je tako ključnega pomena za uspeh v dobi znanja. Prav človeški kapital in vlaganje v znanje še posebej v turističnem sektorju določa sposobnost posameznika za dvig zaslužka kot tudi izboljšanju njegovih zaposlitvenih možnosti prav zaradi kvalitete, ki jo lahko ponudijo skozi svoje storitve. Tako je pomembnost znanja in izobraževanja ključnega pomena tudi za dvig ekonomskega standarda in samega razvoja. Lahko bi rekli, da z vlaganjem v izobražen kader vlagamo v potencial, ki ga ta ima za razvoj samega sektorja turizma.

Kadrovski management mora zagotoviti, da imajo zaposleni možnost pridobivati novo znanje, na drugi strani pa mora tudi budno bdeti nad

pridobivanjem novega znanja in veščin. Zaposleni namreč nimajo le možnosti izobraževati se, imajo tudi odgovornost, da se izobražujejo. Dobro izobraženi oziroma usposobljeni kadri so bolj fleksibilni, spodbujajo spremembe, novosti, predvidevajo in rešujejo probleme ter prevzemajo odgovornost za kakovost storitev in proizvodov (Vodeb 2014).

Na tem mestu bi bilo smiselno še enkrat poudariti, da je razvoj samega turizma kot pomembne gospodarske panoge v veliki meri pogojen s tem, ali bomo sposobni prepoznati znanje, sposobnosti, spretnosti, motivacijo in predanost zaposlenih in obenem sposobni zagotoviti izobraževalni sistem, ki bo vzgojil take posameznike. Za uspešen razvoj turizma je vsekakor pomembno, da prepoznamo potencial, ki ga izobraženi posamezniki lahko doprinesejo k razvoju, saj le-ti lahko zagotovijo inovativne, kvalitetne, profesionalne storitve, tako si turizem ne more privoščiti izgube tega kadra.

Visoko kakovosten kader lahko zagotovi le kakovosten sistem izobraževanja na področju turizma, ki ga je treba prilagajati potrebam v gospodarstvu (turizmu). Izobraževanje in usposabljanje sta pravzaprav nuji na poti do uspeha, ki se je menedžment mora zavedati. Nenehen proces izpopolnjevanja in trening zaposlenih je pomemben za ohranjanje in bogatenje znanja, spretnosti in veščin zaposlenih. Tudi tako prispevamo k zahtevi – iti v korak s časom, prilagajati se trendom in zahtevam trga. (Vodeb 2014).

Prav nepravilne izobraževalne in kadrovske politike v družbi lahko privedejo do presežka strokovnjakov določenega področja. Tako pomanjkanje prostih delovnih mest, kjer bi se ti posamezniki lahko zaposlili in razvijali svoje kompetence, privede do tega, da posamezniki sprejmejo manj zahtevna delovna mesta, zapolnijo prosto mesto v alternativni gospodarski sferi. Njihovo znanje je tako delno izgubljeno in ni izkoriščeno na področju, kateremu je bilo namenjeno (Verlič Christensen 2002, 4). Druga skrajnost, katere pa se posamezniki poslužujejo kot alternative, pa je iskanje boljših možnosti izven matične države. Prav vpetost posameznika v nepravilne ekonomske in kadrovske politike so eden izmed dejavnikov za nezadovoljstvo posameznikov, kar so posledično glavni razlogi za iskanje zaposlitvenih možnosti zunaj meja države. Prav najbolj izobraženi so tisti, ki so najbolj pripravljeni zapustiti svoje

delo v iskanju boljših zmožnosti v tuji državi, saj so najbolj prepričani in samozavestni, da bodo našli boljše zaposlitvene možnosti drugje.

Vse prevečkrat namreč tudi menedžerji turističnega gospodarstva vlagajo v opremo, tehnologijo in druga materilana sredstva ponudbe in prevečkrat zanemarijo pomembnost odnosa zaposlenege do dela, sodelavcev in obiskovalcev. Prav tako ne posvečajo dovolj pozornosti kvalitetni izobrazbi in nadgrajevanju znanja, predanosti zaposlenega delu, lojalnosti, motiviranosti, iznajdljivosti ter njegovemu pristnemu odnosu, ki ga zaposleni ustvarijo do gosta. Prav te vrline pomembno prispevajo h kakovosti turistične storitve, obenem pa jih ni mogoče nadomestiti z nobeno tehniko. Vrsta in kakovost storitev kot tudi zadovoljstvo in lojalnost gostov pa so kritično odvisni od človeškega faktorja, zato je pomembno, da management pozna in razvija dejavnike, ki vplivajo na učinkovitost dejavnosti oziroma organizacije.

Razvoj človeških virov je odgovornost vseh javnih in zasebnih partnerjev ter civilne družbe s področja turizma. Med njimi se mora vzpostaviti partnerstvo na področju načrtovanja, oblikovanja, izvajanja izobraževanja in usposabljanja kadrov. Politika razvoja človeških virov mora tako nastati kot konsenz vseh ključnih partnerjev, in sicer predstavnikov turističnega gospodarstva – delodajalcev, zaposlenih v turizmu lokalne skupnosti, izobraževalnih institucij in subjektov civilne družbe na področju turizma (Tkalčič 2009).

3.2 Turizem, človeški kapital

Glede na podatke, ki so bili podani v okviru Raziskovalnega projekta v okviru ciljnega raziskovalnega programa "Konkurenčnost Slovenije 2006–2013" (2009) je bilo ugotovljeno, kljub temu, da se razvite države zavedjo problema pomanjkanja izkušenega, izobraženega kadra v določenih poklicih, obenem pa je ta delovna sila draga, ni mogoče najti rešitev, ki bi jih predlagala akademsko–raziskovalna sfera. Obenem se "večina knjig in člankov, ki se ukvarjajo z ljudmi v turizmu, se osredotoča na potrošnike: na voljo je veliko literature, ki govori o segmentaciji gostov, o zadovoljstvu gostov, o pridobivanju njihove zvestobe ipd.. Le malo pa se jih ukvarja z zadovoljstvom zaposlenih ter z načini, kako le-te pridobiti."

Eden izmed najpomembnejših virov v sodobnem gospodarjenju tako nedvomno postaja človeški kapital ter tako znanje in sposobnost zaposlenih. Za konkurenčnost destinacije je pomembno, da se prepozna skriti potencial "zaposlenih, toda ne samo od njihovega znanja, veščin in sposobnosti, ampak zlasti odnosa, ki ga imajo do gostov, od njihove delovne etike in dostopnosti" (Vodeb, 2014).

Človeški kapital zajema posameznika in njegovo produktno vrednost, ki jo ta ima z vlaganjem v svoje izobraževanje, sposobnosti, dodatno izpopolnjevanje in razvijanje potenciala. Posameznik pa se bo za dodatno (višje) izobraževanje odločil samo takrat, če bo v tem videl možnost izboljšanja doprinosa (predvsem boljša plača zaradi višje izobrazbe) od sedanje izobraženosti. Obenem pa mora ta dobiti biti višji od višine stroškov, ki jim mora vložiti v dodatno izobraževanje. (Kramberger 1999, 102).

Ohranitev kulturne samobitnosti, ki je pogoj za obstoj in razvoj naroda, zatorej lahko temelji zgolj na kakovostnih razvojnih dejavnikih. Torej v prvi vrsti na znanju (znanosti) in na drugih emanacijah ustvarjalnosti, kot so kultura, inovativnost, podjetništvo, management. Drugače povedano: pogoj za ohranitev maloštevilnih narodov je sposobnost, ustvarjalnost njegovih pripadnikov (Bohinc 1996, 3).

"Medtem ko je bil v preteklosti razvoj gospodarstva odvisen od cene in obsega proizvodnje, se pričakuje, da bo sam razvoj čedalje bolj odvisen od kakovosti in sposobnosti prilagajanja poslovnih subjektov". Zmožnost prilagajanja zaposlenih v turizmu pa se izpostavlja kot ključna sestavina konkurenčnosti v turizmu in hotelirstvu (Poon v Vodeb 2014). In če je tako, so ključna sestavina kakovosti v turizmu prav zaposleni, ljudje.

Človeški viri tako vedno bolj pridobivajo na pomenu. Kot že zapisano, so za razvoj panoge in posameznih podjetij prav največja naložba zaposleni in njihovo znanje, sposobnosti in zmožnost prilagajanja. Kot človeške vire lahko v najširšem smislu razumemo vse lastnosti posameznika. Tako njegove psihične zmožnosti, kot fizične. Kot v nekoliko ožjem smislu pa jih razumemo kot osebnostne lastnosti posameznik, njegova zmožnost prilagajanja ter inovativnost. Eden izmed teh virov je znanje, ki posamezniku omogoča

reševanje problemov ter zmožnost iskanja odzivov na nepredvidene situacije, ki se lahko nepričakovano pojavijo. Skupaj s sposobnostjo lahko posameznik znanje kombinira s svojim lastnim značajem, načinom razmišljanja, motivacijo in iznajdljivostjo, da se pravilno odzove na izzive v okolju.

3.2.1 Pomembnost konkurenčne prednosti človeških virov

Pomembno je, da se kot ključna konkurenčna prednost v turizmu prepozna zmožnost, da se turistom ponudi edinstveno, drugačno, posebno izkušnjo. V ospredju nepozabne turistične izkušnje je "storytelling", zmožnost, da skozi zgodbo celotno izkušnjo naredimo nepozabno, unikatno, enkratno. Tako izkušnjo unikatnosti turistične destinacije ne predstavljajo samo naravne in kulturne znamenitosti, pač pa storitve, ki oblikujejo doživetje same destinacije. Neločljivi del storitev pa so zaposleni, ki skozi svojo pristnost, nepogrešljivost, neponovljivost ustvarjajo unikatno turistično storitev (Nemec Rudež 2015).

"Management velikokrat v človeških virih ne vidi konkurenčne prednosti in pri tem vprašanju v ospredje postavlja stroškovni vidik in nima dolgoročne perspektive" (Vodeb 2014). To lahko potrdi tudi podatek o povprečni bruto plači v gostinski dejavnosti, ki je med vsemi dejavnostmi zelo nizka.

Tabela 3.3: Povprečna mesečna plača po SKD dejavnosti

Povprečna mesečna plača po: SKD DEJAVNOSTI, neto plača v EUR	2014	2015	2016
A KMETIJSTVO IN LOV, GOZDARSTVO, RIBIŠTVO	867,56	878,87	885
B RUDARSTVO	1366,15	1310,13	1277,14
C PREDELOVALNE DEJAVNOSTI	966,42	982,1	995,16
D OSKRBA Z ELEKTRIČNO ENERGIJO, PLINOM IN PARO	1413,02	1435,2	1446,74
E OSKRBA Z VODO, RAVNANJE Z ODPLAKAMI IN ODPADKI, SANIRANJE OKOLJA	962,23	980,41	991,32
F GRADBENIŠTVO	800,86	802	805,26
G TRGOVINA, VZDRŽEVANJE IN POPRAVILA MOTORNIH VOZIL	902,7	915,25	925,72
H PROMET IN SKLADIŠČENJE	953,16	963,23	962,36
I GOSTINSTVO	740,96	734,12	734,28
J INFORMACIJSKE IN KOMUNIKACIJSKE DEJAVNOSTI	1288,59	1305,75	1313,02
K FINANČNE IN ZAVAROVALNIŠKE DEJAVNOSTI	1350,88	1377,66	1391,11

L POSLOVANJE Z NEPREMIČNINAMI	967,87	965,56	965,47
M STROKOVNE, ZNANSTVENE IN TEHNIČNE DEJAVNOSTI	1081,17	1093,9	1098,59
N DRUGE RAZNOVRSTNE POSLOVNE DEJAVNOSTI	701,33	702,43	709,78
O DEJAVNOST JAVNE UPRAVE IN OBRAMBE, DEJAVNOST OBVEZNE SOCIALNE VARNOSTI	1142,16	1155,3	1183,67
P IZOBRAŽEVANJE	1089,94	1089,74	1090,19
Q ZDRAVSTVO IN SOCIALNO VARSTVO	2201,55	1099,91	1109,55
R KULTURNE, RAZVEDRILNE IN REKREACIJSKE DEJAVNOSTI	1062,43	1063,49	1063,7
S DRUGE DEJAVNOSTI	905,17	896,27	887,99

Vir: SURS.

Po podatkih Statističnega urada RS (glej tabelo: 3.3) je v letu 2014 znašala najvišja povprečna mesečna neto plača 1.441 EUR, najnižja pa 704 EUR. Najvišjo so imeli v dejavnosti oskrba z električno energijo, plinom in paro, najnižjo pa v raznovrstnih poslovnih dejavnostih. Povprečna mesečna neto plača v gostinstvu je znašala 741 EUR, kar predstavlja drugo najnižjo plačo glede na dejavnost. V letu je znašala najvišja mesečna neto plača 1435,20 EUR, najnižja 702,43 EUR. Najvišjo so imeli ponovno v dejavnosti oskrba z električno energijo, plinom in paro, najnižjo pa v raznovrstnih poslovnih dejavnostih. V letu 2015 je povprečna mesečna neto plača v gostinstvu znašala 734,12 EUR, kar je ponovno druga najnižja plača glede na dejavnost. Glede na podatke za leto 2016, ki so dostopni za prvih pet mesecev v letu 2016, izgleda, da tudi za 2016 ni pričakovati sprememb. V prvih 5-ih mesecih so imeli ponovno najvišjo povprečno mesečno neto plačo v dejavnosti oskrba z električno energijo plinom in paro (1446,74 EUR), najnižjo pa v raznovrstnih poslovnih dejavnostih (709,78 EUR), drugo najnižjo pa ponovno v gostinstvu (734,28 EUR).

Če povzamemo Vodebovo (2014) se velikokrat prezre, zanemarja in podcenjuje pomen zaposlenih pri ustvarjanju destinacije. Nižji poklici v turistični dejavnosti (natakar, kuhar, sobarica, vratar itd.) so tako slabo cenjeni in gre za slabo plačana dela, brez možnosti napredovanja, delavci so nizko ali neustrezno izobraženi, kar vpliva na stanje kakovosti turizma.

Tudi če primerjamo podatke Statističnega urada RS o povprečni mesečni plači (SKD dejavnost) glede na doseženo stopno izobrazbe vidimo, da je tudi povprečna plača za višješolsko ali visokošolsko stopnjo izobrazbe v gostinstvu

na drugem najnižjem mestu. Tako ne moremo trditi, da bi se višina plače kakorkoli razlikovala glede na stopnjo izobrazbe. Tudi visoko izobražen kader na področju gostinstva je v Sloveniji slabo plačan.

4 Turizem in strateški management kot eni izmed rešitev ustavitve bega možganov

Na prehodu v 21. stoletje so se tudi države začele zavedati dejstva, da je za uspešen in konkurenčen nastop na trgu potrebno njihovo celovito managiranje in trženje. Prepuščanje trženja države trenutnim razmeram in dogajanju v tako konkurenčnem okolju brez sistematičnega načrta ne more prispevati k ohranjanju njene konkurenčne in dolgoročne pozicije na trgu, še posebej pa ne k njenemu izboljševanju (Konečnik 2005).

Maja Uran (2006, 1) pravi, da pri iskanju načina, ki bo zmanjšal poslovni rizik, strokovnjaki sooblikujejo nove metode za uspešnejše poslovanje podjetij. Ena od teh metod je vsekakor dosledno izvajanje strateškega managementa.

Strategija je poslovni model za realizacijo nalog, ki se postavljajo za daljše obdobje in se konkretizirajo v obliki ciljev. Strategija se tako nanaša na rast, povečanje tržnega deleža podjetja, z druge strani pa na razvoj, pri čemer mislimo na kvalitativne spremembe sistemov, ki se nanašajo na vse aspekte podjetja, od strukture, tehnologije, financ, raziskovanja in razvoja do marketinga in organizacijske kulture (Uran 2006, 1). Stateški management predvsem skuša razumeti naravne konkurenčne prednosti, kako prednost ustvariti in jo tudi obdržati. Celotno načrtovaje mora vsekakor imeti jasno določene naloge in cilje, ki jih želi podjetje doseči, obenem pa ne sme biti preveč uniformirano in mora dopuščati določeno mero ustvarjalnosti in kreativnosti. Prav sposobnost prilagajanja trenutnim situacijam in kreativno razmišljanje posameznika se morata razumeti kot konkurenčna prednost. Tudi v kontekstu strateškega načrtovanja je pomembno, da ima turizem na vseh turističnih destinacijah sposobne akterje, ki poznajo in razumejo strateške usmeritve, vrednote turističnega gospodarstva (storitve, globalizacija, svoboda), obenem pa so se sposobni prilagajati novim trendom ter prepoznati

pasti in omejitve, ki se pojavljajo z nenehnim razvojem novih tehnologij, trendov in vedno bolj zahtevnimi turističnimi potrošniki.

Pri oblikovanju lastnega strateškega načrta se mora posamezni akter na turistični destinaciji primarno osredotočiti na krovni strateški dokument države, Strategijo razvoja slovenskega turizma, obenem pa upoštevati tudi svojo vpetost v regionalne in lokalne politike. Tako mora upoštevati regionalne razvojne programe, lokalne turistične strategije. Obenem mora upoštevati, da že s sledenjem lokalnim, nacionalnim in regionalnim programom že v osnovi na destinaciji ne deluje sam, ampak je vpet v sodelovanje z preostalimi akterji. Razvoj posameznega akterja pa prav tako ni možen brez upoštevanja in sodelovanja z turističnimi organizacijami javnega in zasebnega sektorja ter upoštevanjem tudi njihovih strateških in poslovnih načrtov in programov. Nenazadnje pa mora upoštevati še strategije posameznih turističnih proizvodov ter nenazadnje razvojne usmeritve na področju turizma EU.

Čeprav se je morda turist včasih zadovoljil zgolj z izjemnimi naravnimi, zgodovinskimi in kulturnimi danostmi, ki jih je določena destinacija ponujala, pa temu že dolgo ni tako. Posamezniki vedno več potujejo, tako so zaradi svojih potovalnih izkušenj in lahke dostopnosti informacij čedalje bolj zahtevni, samozavestni, obenem pa so njihova pričakovanja o kvaliteti turistične destinacije in storitev na destinaciji vedno višja (Vodeb 2014). "Pričakovanja na turističnem potovanju in turistična doživetja postajajo vse kompleksnejša in zato je kompleksnejša tudi turistična ponudba" (Vodeb 2014). Ponudba na destinaciji mora biti pa inovativna, kakovostna in mora ponujati celovito doživetje iskustva destinacije. Prav kakovost in kvaliteta je tisto, kar sodobni turist od destinacije pričakuje.

Naravne danosti niso več dovolj, zato je potrebna sprememba miselnosti, kako pasivni pristop nudenja naravni danosti spremeniti v aktivno managementiranje in trženje slednjih. Aktiven trženjski pristop z iskanjem in poznavanjem ciljnih skupin, ustreznim prilagajanjem edinstvenih doživetij, ki gredo v smeri dolgoročne trženjske strategije, ki ohranjajo naravne danosti, ker se hkrati prilagajajo kratkoročnim spremembam in odzivom na trgu, mora postati vodilo sodobnih

turističnih ponudnikov. Tudi v slovenskem turizmu. (Konečnik Ruzzier 2014).

Turisti s svojo participacijo sodelujejo pri oblikovanju ponudbe turistične destinacije, saj obenem sodelujejo in se srečujejo z različnimi aspekti turistične ponudbe. Njihove izkušnje skupaj z znanjem predstavljajo sposobnost, da kritično ocenijo storitve ter kvaliteto same turistične ponudbe (Dragolea in Cotirlea 2011, 22). Posledično je tako kvalitetna storitev ključni faktor pri oblikovanju celotne izkušnje obiska turistične destinacije in obenem tista, ki določa uspeh turizma kot panoge.

Prav zahteva po kompleksnosti turistične ponudbe pa zahteva sodelovanje vseh akterjev na turistični destinaciji. Tako turističnih organizacij javnega in zasebnega sektorja, promotorjev turizma, krovnih turističnih organizacij, ponudnikov namestitvenih kapacitet, prehrambnih obratov, transportnega sektorja, sektorja atrakcij, upravljavcev, skrbnikov turistične infrastrukture kot tudi gospodarstva in politike. V Strategiji razvoja slovenskega turizma 2012–2016 je za spodbujanje inovativnosti v turizmu zapisano, da bi z bolj inovativnimi in privlačnejšimi proizvodi in storitvami zagotovili večjo konkurenčnost in dobičkonosnost slovenskega turizma (Strategija razvoja slovenskega turizma 2012–2016, 2012). Posamezni poslovni subjekti znotraj destinacije in okolja, v katerem delujejo in ki so usposobljeni za vrsto ponudbe, se morajo zaradi skupnih interesov in poslovnih ciljev med seboj nujno usklajevati. Samo v primeru, da so med seboj povezani, lahko prej dosežejo cilje, kot bi jih vsak posamezni poslovni subjekt zase (Vodeb 2014). Brez usklajevanja namreč ni mogoče zagotavljati izvrstnega turističnega doživetja, ki je tisti element, ki zagotavlja ključno konkurenčno prednost pred preostalimi destinacijami.

Tako lahko rečemo, da z naraščanjem števila turistov, ki jih je potrebno zadovoljiti, ter z njihovo vse večjo zahtevnostjo narašča pomembnost kvalitetnih storitev v turizmu, še posebej če upoštevamo dinamiko in rast turizma ter njegov vpliv na gospodarstvo. S tem se v enem od intervjujev strinja tudi Maja Pak, direktorica STO: "Delovati moramo zelo povezano in veliko pozornost nameniti razvoju kakovostnih, avtentičnih, inovativnih turističnih produktov. To so ključni elementi konkurenčnosti, ki Slovenijo lahko razlikujejo

od drugih destinacij ter zagotavljajo pogoje za naslavljanje turistov z višjo kupno močno ter posledično doseganje višjih prihodkov." (MMC RTV SLO 2016, 1. 8. 2016).

5 Sklep

Ljudje so skozi zgodovino že od nekdaj iskali možnosti za boljši ekonomski status ali boljše možnosti za lasten razvoj, Slovenija pa v teh mednarodnih migrantskih tokovih ni bila nobena izjema. V današnjem globalnem svetu je razvoj komunikacijske in transportne tehnologije med drugim omogočil hitrejše širjenje informacij, odprle so nove možnosti mobilnosti, zmanjšale so se fizične ovire za selitve, obenem pa so prav tako nastali globalni kulturni in socialni vzorci, ki zmanjšujejo razlike med prebivalstvom. Z globalno odprtostjo sveta se je tako tudi možnost kroženja ljudi še povečala. Lahko bi rekli, da so selitve na eni strani z izmenjavo znanja že od nekdaj gibalno razvoja, obenem pa izguba človeškega kapitala na drugi strani lahko povzroči nazadovanje določene družbe. To lahko pride do izraza še posebej takrat, ko določena družba z odhajanjem izgubi najbolj izobražene, perspektivne znanstvenike, izumitelje, akademike ali gospodarske strokovnjake.

V tem delu so me bolj kot konkretne številke o selitvah izobražencev zanimale implikacije, ki jih lahko ima beg možganov na sam razvoj, konkretno na razvoj perspektivne panoge, kot je turizem v Sloveniji. Globalizacija je z zmanjšanjem občutka časa in prostora vsekakor vplivala tudi na razvoj turizma. Z dostopnostjo informacij in vse večje udeležbe posameznikov na potovanjih, ti postajajo vse bolj zahtevni in na turistični destinaciji pričakujejo vse večjo kakovost. Zagotavljanje le-te pa postaja izjemno konkurenčna prednost panoge v določeni državi pred drugimi destinacijami. Zato je izredno pomembno, da se poudarja pomembnost razvoja turizma v Sloveniji kot ene izmed konkurenčnih dejavnosti.

Kljub trenutni rasti turizma v Sloveniji in rasti njegovega doprinosa, moramo biti na dolgi rok previdni. Turizem se je v preteklosti že srečal s padcem prihodka, tako je potrebno, da politika in gospodarstvo prepoznata pomembnost izobraženih človeških virov v turizmu in se začneta zavedati negativnih vplivov, ki jih prav izguba izobraženih posameznikov lahko ima za

nadaljnji razvoj same panoge v Sloveniji. Za sam razvoj je kot ključen element potrebno prepoznati pomembnost človeških virov, ki posedujejo ustrezno znanje in kompetence. Torej znanje zaposlenih na vseh področjih panoge, njihovo sposobnost kreativnega razmišljanja, inovativnost ter fizične sposobnosti. Obenem s tem, ko pravočasno prepoznamo razloge za beg možganov, lahko ta tok pravočasno ustavimo.

Posamezniki namreč tako kot na vseh področjih tudi v turizmu iščejo boljše pogoje, ki jim bodo omogočili dodatno izobraževanje, stimulatивно vplivali na razvoj njihove inovativnosti ter izboljšali ekonomske in osebne vzpodbude. Prav je, da se turizem zaveda teh izzivov in poišče rešitve, kako ključno znanje obdržati v Sloveniji in ga kar v največji meri izkoristiti. Glede na pomanjkljivost podatkov o številu visoko izobraženih delavcih v turizmu, smeri njihove izobrazbe ali številu migracij teh posameznikov kaže na to, da se v Sloveniji veliko več pozornosti posveča nižje izobraženemu kadru v turizmu, predvsem gostinstvu, kot delu panoge. Tako tudi ni mogoče pridobiti konkretnih podatkov, ali v Sloveniji trenutno poteka primerno usmerjanje izobraževanja in kadrovske politik na področju turizma. Lahko le ugotovimo, da trenutno v gostinstvu obstaja nezadovoljstvo zaposlenih z delovnimi pogoji, obenem pa so dela slabo plačana. Tako ne preseneča, da podatki raziskav kažejo, da je vedno manj interesa mladih za delo v gostinstvu, poklici kot taki pa niso zanimivi ali so označeni kot neperspektivni. Vse več poklicev v gostinstvu tako zasedajo študenti ali delavci, ki niso ustrezno izobraženi ali niso kvalificirani za določeno delo. V upravljaljskih krogih turistične dejavnosti pa bi kot razlog za odhod delavcev lahko navedli občutek, da je v turizmu prisotna nepovezanost in nedodelana turistična infrastruktura, slaba koordinacija »turističnih virov« in nedodelane upravljaljske strategije, kar pa je težko spremeniti.

Pozitivne spremembe lahko prinesejo samo posamezniki, ki imajo strokovna znanja in strokovnjaki, ki se zavedajo možnosti in sprememb v panogi, ki jih prinašajo globalizacija, nove tehnologije, predvsem informacijska tehnologija, ter skrb za trajnostni razvoj in skrb za okolje. Prav pravilna opredelitev in izvajanje strateškega managementa v turizmu je lahko ena izmed rešitev, kako ustvariti privlačne pogoje, ki bodo zadržali izobražene posameznike, da se bodo le-ti želeli udeleževati v panogi ter bodo obenem

panogo prepoznali kot perspektivno, sebe pa kot elemente, ki lahko imajo vpliv na nadaljnji razvoj.

6 Literatura

1. Adams, Walter. 1968. *The Brain Drain*. New York: The Macmillan Company.
2. Adrejčič, R. 1997. Management kakovosti v turizmu. V *Management v turizmu*, ur. Jože Florjančič in Jože Jesenko, 123–167. Kranj: Moderna organizacija.
3. Ambrož, Milan. 2005. *Sociologija turizma*. Porotorož, Turistica: Visoka šola za turizem.
4. Bajuk Senčar, Tatiana. 2005. *Kultura turizma: antropološki pogledi na razvoj Bohinja*. Ljubljana: založba ZRC SAZU.
5. Bevc, Milena. 2009. *Analiza trendov v emigraciji in meddržavni mobilnosti znanstvenikov v državah EU in OECD*. Ljubljana: Inštitut za ekonomska raziskovanja.
6. Bevc, Milena, Jernej Župančič in Marina Lukšič-Hacin. 2004. *Migracijska politika in problem bega možganov*. Ljubljana: Inštitut za ekonomska raziskovanja.

7. --- 2006. *Ekonomski pomen izobraževanja: izbrana poglavja*. Koper: Fakulteta za management.
8. Bevc, Milena in Sonja Uršič. 2013. *Selitve kot razvojni dejavnik Slovenije in njenih regij*. Ljubljana: Inštitut za ekonomska raziskovanja.
9. Bohinc, Rado. 1996. *Znanost in družba: Pravna ureditev raziskav in razvoja*. Kranj: Moderna organizacija.
10. Dragolea, Larisa in Denisa Cotirlea. 2011. The influence of Brain Drain Phenomenon on Tourism Sector. *International Journal of Economic Practices and Theories* 1 (1). Dostopno prek: <http://www.ijept.org/index.php/ijept/article/view/7/5> (11. julij 2016).
11. EUROSTAT. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/eurostat> (28. julij 2016).
12. Evropski parlament. 2016. *Kratki vodnik po Evropski uniji: Turizem*. Dostopno prek: http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/sl/displayFtu.html?ftuld=F TU_5.6.13.html (25. julij 2016).
13. International Organization for Migration (IOM). 2006. *Glosar migracij*. Dostopno prek: http://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_8_slo.pdf (29. avgust 2016).
14. Javna agencija Republike Slovenije za spodbujanje podjetništva, internacionalizacije, tujih investicij in tehnologije–SPIRIT. Dostopno prek: <http://www.spiritslovenia.si> (1. avgust 2016).
15. Klinar, Peter. 1976. *Mednarodne migracije: Sociološki vidiki mednarodnih migracij v luči odnosov med imigrantsko družbo in imigrantskimi skupnostmi*. Maribor: Založba Obzorja.
16. Konečnik, Maja. 2005. *Custosmer-based brand equity for tourism destination: Conceptual model and its empirical verification*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
17. Konečnik Ruzzier, Maja. 2014. Zgolj naravne danosti ne zagotavljajo samoumevnega uspeha turističnih ponudnikov. V *Zbornik/ 1. konferenca slovenskega turizma in gostinstva doma in po svetu*, ur. Zdenka Volarič, Luka Klopčič, 32–33. Ljubljana.
18. Kralj Pavlovec, Jasna. 2014. Inovacijske priložnosti v slovenskem turizmu, The innovation opportunities in Slovenian tourism. V *Turizem*

- in management: Na poti k uspešni poslovni prihodnosti*, ur. Tina Kociper, Marijana Sikošek. Koper : Založba Univerze na Primorskem.
19. Kramberger, Anton. 1999. *Poklici, trg dela in politika*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
 20. Kurekova Lucia. 2009. *Theories of migration: Critical review in the context of the EU East-West flows*. Dostopno prek: http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/14049/CARIM_ASN_2010_44.pdf?sequence=1&isAllowed=y (15. avgust 2016).
 21. Lukšič-Hacin, Marina 1995. *Ko tujina postane dom: resocializacija in narodna identiteta pri slovenskih izseljencih*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
 22. Mihalič, Tanja. 2008. *Turizem – ekonomski vidiki*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta v Ljubljani.
 23. Ministrstvo za gospodarstvo in Javna agencija Republike Slovenije za raziskovalno dejavnost. 2009. *Sodoben model upravljanja s človeškimi viri za področje turizma. Raziskovalni projekt v okviru ciljnega raziskovalnega programa "Konkurenčnost Slovenije 2006–2013" v letu 2008*. Dostopno prek: http://www.mg.gov.si/fileadmin/mg.gov.si/pageuploads/razpisi/JN/DT/Model_RCV_za_podrocje_turizma.pdf (15. avgust 2016).
 24. MMC RTV SLO. 2016. *Več sredstev za STO za intenzivno promocijo slovenskega turizma v tujini*, 1. avgust 2016. Dostopno na: <http://www.rtv slo.si/tureavanture/novice/vec-sredstev-za-sto-za-intenzivno-promocijo-slovenskega-turizma-v-tujini/399339> (15. avgust 2016).
 25. Ivankovič, Gordana in Mateja Jerman. 2014. Ali je turizem za Slovenijo priložnost? Analiza uspešnosti poslovanja. V *Turizem in management: na poti k uspešni poslovni prihodnosti*, ur. Katarina Mušič, Tina Kociper, Marijana Sikošek, 259–271. Dostopno na: <http://www.hippocampus.si/ISBN/978-961-6832-79-3.pdf> (15. maj 2016).
 26. Moljk, Katja. 2011. *Beg možganov v Sloveniji*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

27. Nemeč Rudež, Helena. 2015. *Soustvarjanje v turizmu*. Koper: Založba Univerze na Primorskem.
28. Ogorelc, Anton. 2001. *Mednarodni turizem*. Maribor: Ekonomsko-poslovna fakulteta.
29. Rangeo, Aleksandra. 2015. *Socioekonomske implikacije bega možganov za gospodarstvo pomurske regije*. Magistrsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
30. Repič, Jaka. 2006. *Po sledovih korenin: Transnacionalne migracije med Argentino in Evropo*. Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta.
31. Sibila Lebe, Sonja. 2009. *Postavitev sodobnega modela upravljanja s človeškimi viri za področje turizma*. Univerza v Mariboru: Ekonomsko-poslovna fakulteta. Dostopno prek: <http://www.dlib.si> (15. junij 2016).
32. Slovenska turistična organizacija. Dostopno prek: <http://www.slovenia.info/?home=0&lng=1> (25. avgust 2016).
33. Slovenska turistična organizacija. 2016. *Slovenski turizem v 25 letih. ZGODBA O ZELENI.AKTIVNI.ZDRAVI. SLOVENIJI*. Dostopno prek: http://www.slovenia.info/pictures%5Cpress%5Catachments_1%5C2016%5CSTO-SloTurizem25Let_21349.pdf (29. avgust 2016).
34. Statistični urad republike Slovenije. Dostopno prek: <http://www.stat.si/statweb> (15. avgust 2016).
35. Statistični urad republike Slovenije. 2014. *Selitveno gibanje, Slovenija, 2014*. Dostopno prek: <http://www.stat.si/statweb/prikazinovico?id=5318&idp=17&headerbar=15> (1. avgust 2016).
36. Statistični urad republike Slovenije. 2015. *Statøpis – Statistični pregled Slovenije 2015*. Dostopno prek: <http://www.stat.si/StatWeb/Common/PrikaziDokument.ashx?IdDatotek e=8732> (29. avgust 2016).
37. Štih, Peter in Bojan Balkovec. 2010. *Migracije in slovenski prostor od antike do danes*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije.
38. Tkalčič, Marjan. 2009. *Vpliv managementa v turističnem gospodarstvu na izobraževanje za turizem – primer Slovenije*. Doktorska disertacija. Univerza v Mariboru: Fakulteta za organizacijske vede.

39. Uran, Maja. 2006. *Strategije v turizmu*. Portorož, Turistica: Visoka šola za turizem.
40. Vodeb, Ksenija. 2014. *Turistična destinacija: sodobna obravnava koncepta*. Koper: Založba Univerze na Primorskem.
41. Verlič Christensen, Barbara. 2002. *Evropa v precepu med svobodo in omejitvami migracij*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
42. Vlada republike Slovenije. 2012. *Strategija razvoja slovenskega turizma 2012–2016*. Dostotno na: http://www.mgrt.gov.si/fileadmin/mgrt.gov.si/pageuploads/turizem/Turizem-strategije_politike/Strategija_turizem_sprejeto_7.6.2012.pdf (1. maj 2016).